Kvaliteter för högstadieskolgårdar

- exemplet Strandängsskolan i Båstad

Matilda Hermander

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2022

Kvaliteter för högstadieskolgårdar

- exemplet Strandängsskolan i Båstad

Författare: Matilda Hermander
Handledare: Märit Jansson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Anna Peterson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. examinator: Kristin Wegren, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: A2E
Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0846
Program: Landskapsarkitektprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2022
Omslagsbild: Matilda Hermander

Nyckelord: högstadieskolgårdar, barns perspektiv, skolgårdar

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Tack!

Tack till personal och elever på Strandängsskolan i Båstad för att ni ville hjälpa mig med intervjuerna.
Tack till min handledare Märit Jansson för all hjälp under arbetets gång.
Tack till personal på Båstads kommun och Göteborgs stad för material och stöttning i olika delar av projektet.
Utan er hjälp hade detta arbete inte blivit av.

Malmö, 10 maj, 2022

Matilda Hermander

ABSTRACT

The role of the school grounds is to support students' health and development. Most of the research on school grounds focuses on pre- and primary school, while less is known about school grounds for adolescents. Without this knowledge, there is a risk that the perspectives of secondary school students get overlooked, or that the design solely is based on vague assumptions about their preferences. Strandängsskolan in Båstad is about to renew their school grounds, and one aim with the renewal process is to improve the outdoor environment for the secondary school students.

The purpose of this study was to gather knowledge about school ground design for secondary school students, and to provide material that can inspire the progress of the secondary students' outdoor environment at Strandängsskolan. The aim was to examine how school grounds better can be adapted to secondary students' perspectives related to size, content and design. Through literature studies, reference studies and interviews, design principles have been produced that describe significant qualities for secondary school grounds.

The result showed that school ground size, content and design in different ways can affect physical activity, nature contact and social life. For the school grounds to be adapted to secondary school students' perspective, it should contain the following qualities: sufficient size, variation, multifunction and integrated surfaces. It is important to take part of secondary school students' perspectives in order to counteract that the design is based on vague assumptions. The study showed that school grounds are appreciated by secondary school students, but if they are less suited to the students' perspectives it can result in students staying indoors during the breaks. Gained knowledge about the students perspectives can contribute to that the school grounds in a better way can support secondary school students' health and development.

SAMMANDRAG

Skolgården har i uppgift att stötta elevernas hälsa och utveckling. Stor del av forskningen om skolgårdar riktar in sig mot yngre åldrar, och det finns relativt lite kunskap om hur skolgårdar kan anpassas för äldre elever. Utan denna kunskap föreligger en risk att högstadieelevernas perspektiv förbises när skolgårdar gestaltas, eller att utformningen baseras på lösa antaganden om elevernas preferenser. Strandängsskolan i Båstad, som ska förnya sin skolgård, har som mål att förbättra högstadieelevernas skolgårdsmiljö.

Arbetets mål har varit att sammanställa kunskap om utformning av skolgårdar för högstadieelever, samt att bidra med ett underlag som kan inspirera utvecklingen av högstadieelevernas utemiljö på Strandängsskolan. Detta har gjorts i syfte att undersöka hur en skolgård bättre kan anpassas efter högstadieelevers perspektiv sett till yta, innehåll och design. Genom litteraturstudier, referensstudier och intervjuer med elever på Strandängsskolan har gestaltningsprinciper tagits fram, som beskriver betydelsefulla kvaliteter för högstadieskolgårdar.

Resultatet visade att skolgårdens yta, innehåll och design på olika sätt kan främja fysisk aktivitet, naturkontakt och socialt liv. För att skolgården ska anpassas efter högstadieelevernas perspektiv behöver den ha kvaliteter som kan sammanfattas på följande sätt: tillräcklig yta, variation, multifunktion och sammansatta ytor. Det är av största vikt att ta del av högstadieelevers perspektiv för att motverka att skolgårdsutformning baseras på gissningar. Arbetet visade att skolgårdar har stor betydelse även för högstadieelever, men att en skolgård som är illa anpassad efter deras perspektiv kan göra att eleverna undviker att vara utomhus. Mer kunskap om elevernas perspektiv kan leda till att skolgårdarna bättre kan stötta högstadieelevers hälsa och utveckling.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord 4
Abstract 5
Sammandrag 6
Innehållsförteckning 7

INLEDNING
Bakgrund 8
Mål, syfte & frågeställning 10
Teoretiskt ramverk 10
Metod 11
Litteraturstudie 11
Referensstudier 11
Intervjuer 12
Gestaltningsprinciper 12

RESULTAT
Litteraturstudie 13
Fysisk aktivitet 13
Naturkontakt 17
Socialt liv 18

Referensstudier 21
Frejaskolan 21
Nosabyskolan 27
Intervjuer på Strandängsskolan 33

Gestaltningsprinciper 40
Principskisser 43

DISKUSSION
Resultatdiskussion 46
Metoddiskussion 49

SLUTSATS 51

REFERENSER 52

Bilaga 1: Informationsblad & samtyckesblankett 56
Bilaga 2: Intervjuguide 58

INLEDNING

Bakgrund

I takt med att barns och ungas rörelsefrihet minskar på grund av förtätning och bebyggelse av friytor, blir skolgården en allt mer betydelsefull utemiljö. Den fysiska läromiljön utgör platser där barn och unga spenderar en stor del av sin vardag, och skolgården har i uppgift att stötta elevernas hälsa och utveckling (Boverket & Movium, 2015). Skolgården bör ha olika kvaliteter som kan sammanfattas genom sex olika funktioner – den ska vara ”en arena för ekologiska värden och naturkontakt, samt för barns sociala liv, fysiska aktivitet, lärande, fria lek och återhämtning” (Jansson, Schneider, Mårtensson, Kylin & Fridell, 2021). Mycket av den forskning som finns om skolgårdens olika kvaliteter har sammanfattats i verktyget OPEC (Outdoor Play Environment Categories) framtaget av Mårtensson (2013). OPEC framhäver tre olika dimensioner som påverkar en skolgårds kvalitet - yta (skolgårdens area), innehåll (andel yta med träd, buskar eller kuperad terräng) och design (integration mellan lekytor, öppna ytor och vegetation).

För att uppnå dessa kvaliteter och funktioner krävs förutsättningar i den fysiska miljön som främjas genom olika riktlinjer framtagna på nationell nivå. Värnandet om utemiljöer som gynnar barns hälsa och utveckling utgör till exempel en del av det femtonde miljökvalitetsmålet ”en god bebyggd miljö” som syftar till att främja den sociala aspekten av hållbar utveckling (Boverket & Movium, 2015). I plan- och bygglagen står det att skolor och förskolor ska ha tillräckligt stor yta för lek och utevistelse på tomten eller i närheten av den (SFS 2010:900). År 2015 kom Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor eller liknande verksamhet (BFS 2015:1 FRI). Enligt de allmänna råden är det inte bara yta som ska beaktas vid placering och anordning av skolgårdar, utan även utformning, tillgänglighet och säkerhet. Det betonas att friytan ska planeras så att den kan användas till lek, rekreation samt fysisk och pedagogisk verksamhet. För förskola samt låg- och mellanstadiet ska friytan placeras i direkt anslutning till skolan, för högstadiet ska den placeras i direkt eller nära anslutning, och för gymnasiet ska den placeras på det sätt som är skäligt med hänsyn till elevernas och verksamhetens behov. I samband med de allmänna råden kom även Boverkets och Moviums rapport ”Gör plats för barn och unga!” (2015) som utgör en vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö. I rapporten finns bland annat riktlinjer om att elever i grundskola ska ha tillgång till 30 kvm friyta per elev. Rapporten ger också vissa rekommendationer kring utformning av förskole- och skolgårdar.

Det återstår fortfarande stora utmaningar i att vägleda och ta fram rekommendationer för att kunna höja kvaliteten på skolgårdar. Ett steg i rätt riktning är en vägledning för förskolans och skolans fysiska miljöer som Boverket har fått i uppdrag att ta fram för att uppfylla den nya politiken för arkitektur och gestaltad livsmiljö. Som ett första steg har en exempelsamling tagits fram där goda exempel på skolmiljöer, inomhus och utomhus, presenteras (Boverket, 2022). Dock är få av Boverkets exempel högstadieskolor. Idag finns det alltså en brist på goda exempel på högstadieskolgårdar, vilket gör det svårt att hitta referenser som kan

guida och inspirera de som planerar och designar skolgårdar.

I många fall ska samma skolgård ge plats åt såväl sexåringar som femtonåringar. Det är en utmaning eftersom barns användning av sin utemiljö förändras med åldern. T.ex. skiljer sig äldre barns fysiska aktivitetsmönster (Mårtensson et al., 2014; Jansson, Gunnarsson, Mårtensson & Andersson, 2014) och sociala interaktionsmönster (Coplan, Ooi & Rose-Krasnor, 2014) från yngre barns. Många studier om högstadieskolgårdar utgår från problematiken med att fysisk aktivitet på skolgården sjunker med åldern (Pawlowski, Veitch, Andersen & Ridgers, 2019a; Stadler-Altmann; 2021; Hidding, Chinapaw, van Poppel, Mokkink & Altenburg, 2018), vilket kan bero på att dåligt anpassade skolgårdar kan minska högstadieelevers fysiska aktivitet (Pagels et al., 2014). Särskilt vanligt är det också att skolgårdar främst stöttar pojkars aktiviteter (Dyment & Bell, 2009). En studie av Stadler-Altmann (2021) där barn mellan 6 och 18 år deltog visade att äldre elever generellt är mer missnöjda med sin skolgård än yngre elever. Skolgårdsmiljön behöver därför anpassas för att kunna stötta olika åldersgruppers behov och preferenser.

En stor del av studierna kring skolgårdar riktar in sig på grundskolans yngre åldrar och det finns begränsat med forskning om hur skolgårdar kan anpassas för äldre elever (Rickinson & Sanders, 2005; Ridgers, Salmon, Parrish, Stanley & Okely, 2012). Utan denna kunskap föreligger det en risk att högstadieelever förbises när skolgårdar planeras och gestaltas, eller att utformningen baseras på lösa antaganden om vad de äldre eleverna föredrar och behöver. För att undvika risken att äldre elever förbises i planerings- och gestaltningsprocesser behövs mer forskning inriktad mot högstadieelevers perspektiv på skolgårdsutformning (Jansson, Abdulah & Eriksson, 2018).

Det finns, förutom en brist på goda exempel, även en brist på sammanställd kunskap och forskning om högstadieskolgårdar. För att fylla igen kunskapsluckan om hur skolgårdar bättre kan anpassas för högstadieelever behövs studier som kartlägger målgruppens användning av utemiljöer i syfte att identifiera vilka kvaliteter som är betydelsefulla (Jansson et al., 2018; Boverket & Movium, 2015).

Det är vanligt att planering och design av barns och ungas miljöer sker utan vidare involvering av de framtida användarna (Hart, 2002). Att låta barn och unga vara delaktiga i processen och ta del av deras perspektiv är viktigt eftersom deras perspektiv skiljer sig från de vuxna planerarnas perspektiv. Barn är ofta intresserade av att delta och dela med sig av sina tankar, och delaktighetsprocesser kan vara särskilt engagerande när det handlar om deltagarnas närmiljö – som t.ex. deras skolgård (Fors, Ambrose-Oji, van den Bosch, Mellqvist & Jansson, 2020). Det kan enligt Fors et al. (2020) vara svårt att veta vilken typ av delaktighetsprocess som passar. Deltagarna kan tappa intresset om processen tar för lång tid, eller bli besvikna om deras bidrag ignoreras. Barn och unga deltar oftast i en planerings- eller designfas, men det finns stora fördelar med att även involvera dem i förvaltning (Jansson, 2015). Enligt Jansson (2015) kan en delaktighetsprocess även lära barn om hur beslut fattas i en demokrati.

Strandängsskolan i Båstad har inlett ett samarbete med SLU i samband med att skolan ska byggas ut för att kunna ta emot fler elever. Skolan som är centralt belägen vid havet i Båstad, rymmer 550 elever från årskurs F till 9 men ska efter ombyggnationen göra plats för ytterligare

200 elever och då i synnerhet högstadieelever. Högstadieeleverna på skolan har klagat på att det finns få platser på skolgården som är riktade till dem, och ett mål i skolförnyelseprocessen är att se över högstadieelevernas ytor för att försäkra sig om att även de äldre elevernas utemiljö håller en god kvalitet. Idag uppfyller skolgården Boverkets riktlinjer om friyta, men friytan per elev kommer bli mindre när skolan tar emot fler elever. En utmaning blir därför att säkra skolgårdskvaliteter för samtliga åldersgrupper trots att skolgården inte kommer uppfylla Boverkets krav på friyta.

Mål & syfte

Målet med denna studie är att sammanställa kunskap om utformning av skolgårdar för högstadieelever samt att bidra med ett underlag som kan inspirera utvecklingen av högstadieelevernas utemiljö på Strandängsskolan i Båstad.

Arbetets syfte är att undersöka hur en skolgård bättre kan anpassas efter högstadieelevers perspektiv sett till yta, innehåll och design.

Frågeställningar

- Vilka kvaliteter sett till yta, innehåll och design bör en högstadieskolgård ha?

- Vilken betydelse kan elevernas perspektiv ha för utformningen av högstadieskolgårdar?

Teoretiskt ramverk:
Barnperspektiv och barnets perspektiv

Både barnperspektivet och barnets perspektiv strävar efter att verka för barnets bästa. Att skilja mellan ett barnperspektiv och barnets perspektiv handlar om att urskilja om det är barnet själv eller en företrädare för barnet som formulerar perspektivet. Barnperspektivet innebär att vuxna formulerar perspektivet, medan barnets perspektiv utgår från barnets egna utsagor och upplevelser (Halldén, 2013). Rasmusson (2003) menar att barn genom dessa perspektiv konstrueras till antingen objekt eller aktörer. Objektsperspektivet, alltså barnperspektivet, innebär att barnet ses som någon som behöver omsorg och beskydd där vuxna avgör vad som är barnets bästa. Ett aktörsperspektiv, alltså barnets perspektiv, innebär en syn på barnet som en kompetent och självständig aktör med en egen förmåga att påverka sin utveckling (Rasmusson, 2003). I planering innebär barnets perspektiv att barnen är delaktiga i processen, till skillnad från barnperspektivet där vuxna utan barnens direkta inblandning formulerar vad som är barnets bästa (Halldén, 2013).

Metod

Arbetet och dess metodik är uppbyggt kring skolgårdsutvecklingen vid Strandängsskolan i Båstad. Flera metoder har använts för att samla in både generell och platsspecifik kunskap i syfte att undersöka vilka kvaliteter som är betydelsefulla för högstadieelever på skolgårdar i allmänhet, och på Strandängsskolan i synnerhet. Inledningsvis hämtades generell kunskap genom litteraturstudier om högstadieskolgårdar. Mer konkret kunskap om hur skolgårdar kan utformas inhämtades genom studier av två referensplatser. För att ta del av högstadieelevers egna perspektiv gjordes intervjuer med elever på Strandängsskolan.

Litteraturstudie

Genom litteraturstudien skapades en generell, teoretisk förståelse av ämnet. Den litteratur som studerats består primärt av vetenskapliga artiklar och rapporter samt till viss del myndighetsrapporter. Litteraturen har insamlats genom sökningar på relevanta sökord kopplade till studiens tema på sökmotorerna Scopus och Google Scholar. Referenslistor från relevanta artiklar har även lett vidare till annan litteratur inom samma område.

Referensstudier

För att ta del av exempel på hur högstadieskolgårdar kan utformas undersöktes två skolgårdar som referensexempel. Genom en kontakt på lokalförvaltningen på Göteborgs stad fick jag tips på flera skolgårdar som kan ses som goda exempel på högstadieskolgårdar, och valde då att besöka Frejaskolan i Västra Frölunda. Jag besökte även Nosabyskolan i Kristianstad som omskrivits i tidigare studier där skolgården genom intervjuer med högstadieelever på skolan beskrivits som välfungerande (Abdulah, 2016).

Referensplatserna inventerades enligt teorin om ”behaviour settings” som först formulerades 1968 av Roger G Barker och som handlar om relationen mellan den fysiska omgivningen och individens beteende. Behaviour settings beskriver olika delar av ett geografiskt område och det beteendemönster som platsen medför (Moore & Cosco, 2007). Teorin har använts som metod för att dela upp barns utemiljöer i olika funktionsområden – t.ex. gångar, sandlådor eller sportytor (ibid). En miljö med många behaviour settings innehåller alltså många olika typer av platser som kan främja olika typer av möjligheter (Jansson et al., 2021). I studien av referensplatser låg fokus på att identifiera hur många och vilka behaviour settings som finns på skolgårdarna. Detta genomfördes främst genom att se över platsens utformning och innehåll men till viss del studerades även faktisk användning samt spår av användning. Urvalet av behaviour settings grundar sig i litteraturstudien. Skolgårdarnas behaviour settings presenteras i en plan som baserats på kommunens underlag i kombination med min kartläggning.

Skolgårdarna utvärderas även genom verktyget OPEC (Outdoor Play Environment Categories) framtaget av Mårtensson (2013), och som är skapat för att mäta kvaliteter och lekmöjligheter på förskolegårdar. De tre miljödimensionerna utomhusarea, andel yta med buskar, träd och kuperad terräng samt integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lekytor är baserade på omfattande forskning och kunskap om

barns lek. Varje dimension kan få 1-3 poäng, och förskolegården kan därför få totalt 3-9 poäng. Ju högre OPEC-värde förskolegården har, desto bättre lekmöjligheter finns. I nuläget finns inga kända verktyg för att mäta skolgårdskvaliteter riktade till äldre elever, men OPEC:s miljödimensioner yta, vegetation och integration av ytor är kvaliteter som visat sig vara viktiga även på skolgårdar för grundskola (Jansson et al., 2018). Appliceringen av OPEC på skolgårdar för grundskola blir därför ett test, och metodens lämplighet diskuteras under ”metoddiskussion”.

Intervjuer

Den mer platsspecifika kunskapen inhämtades genom platsbesök på skolan, kontakt med skolpersonal och involverad personal på Båstads kommun, samt studier av de dokument och det material relaterat till utvecklingen av Strandängsskolan som kommunen försett mig med.

För att ta del av högstadieelevernas perspektiv och upplevelse av sin skolgård utfördes gruppintervjuer i form av promenadintervjuer utomhus i tre grupper om fyra elever i årskurs 8 på Strandängsskolan i Båstad. Eftersom att alla deltagarna ännu inte fyllt femton år skickades ett samtyckesformulär ut till barnens vårdnadshavare. Informationsbladet och samtyckesformuläret finns som bilaga i slutet. Grupperna sattes ihop av klasslärare. En grupp bestod av fyra flickor, en grupp av två flickor och två pojkar och en grupp med en flicka och tre pojkar. Inför intervjuerna förbereddes en intervjuguide med teman och frågor som finns som bilaga. I början av intervjuerna fick eleverna tillsammans i ett grupprum markera ut platser på sin skolgård som de tycker om att vara på, samt platser som de inte tycker om att vara på. Intervjun tilläts att utvecklas beroende på vad eleverna ville visa och berätta. Samtalen spelades in för att kunna återgå till materialet.

Denna typ av intervjumetod som bland annat har kallats ”child-led walks” (Jansson, Sundevall & Wales, 2016) har visat sig fungera bra för att inhämta kvalitativ information om utemiljöer från barns perspektiv (Cele, 2005; Kylin & Lieberg, 2001). Metoden har använts i studier av både yngre och äldre barns relation till sin utemiljö i syfte att göra det enklare för dem att verbalisera och beskriva relationen genom att vara på plats utomhus och låta barnen visa, förklara och berätta om sina upplevelser (Jansson et al. 2016; Jansson et al., 2018).

Materialet från gruppintervjuerna analyserades genom en förenklad form av tematisk analys (Bryman, 2018) där för studien relevanta ämnen som återkommit under samtalen med eleverna identifierades. Den tematiska analysen genomfördes genom att återgå till inspelningar och anteckningar som sorterades och formades till övergripande teman. För att få med elevernas språk och unika beskrivningar av miljön transkriberades vissa citat från intervjuerna.

Gestaltningsprinciper

Med hjälp av litteraturstudien, studier av referensplatser samt intervjuer sammanfattas vilka kvaliteter som är viktiga att ta fasta på för att försäkra en god utemiljö för högstadieelever. Gestaltningsprinciperna riktar sig både till högstadieskolgårdar i allmänhet, och Strandängsskolan i synnerhet. Med gestaltningsprinciperna följer även några principskisser av hur dessa kvaliteter skulle kunna ta sig uttryck på skolgården.

LITTERATURSTUDIE

Skolgårdens roll är att stötta hälsa och utveckling för barn i alla åldrar (Boverket & Movium, 2015). Enligt verktyget OPEC är yta, innehåll och design dimensioner som kan påverka skolgårdens kvalitet (Mårtensson, 2013). Studier visar att hur högstadieelever använder och upplever skolgården kan kopplas till dess fysiska kvaliteter (Dyment & Bell, 2007; Jansson et al., 2018). I en studie av svenska högstadieskolgårdar framkom det att stora, varierade ytor, multifunktionella strukturer, grönska och platser att dra sig undan på var uppskattat av högstadieelever. Sammansatta ytor där flera element var integrerade till multifunktionella platser var särskilt omtyckta (Jansson et al., 2018). Följande litteraturstudie sammanställer litteratur om högstadieskolgårdar. Uppdelningen baseras på tre kategorier som i en studie av Jansson et al. (2021) beskrivs som en sammanfattning av de funktioner som skolgården bör stötta – fysisk aktivitet, naturkontakt och socialt liv.

FYSISK AKTIVITET

En av skolgårdens viktiga funktioner är att den ska stötta elevernas fysiska aktivitet (Jansson et al., 2021; Boverket, 2015). Den fysiska aktiviteten för med sig en rad hälsovinster, men har även positiva effekter på lärandet (Boverket, 2015). En stor del av forskningen som behandlar högstadieskolgårdar fokuserar specifikt på fysisk aktivitet, och hur skolgården kan anpassas för att öka den fysiska aktiviteten hos äldre elever. En faktor som främjar fysisk aktivitet är skolgårdens yta (Jansson et al., 2018; Stanley, Ridley & Dollman, 2012), men många andra faktorer spelar in, vilket gör att sambandet inte kan ses som helt linjärt (Mårtensson et al., 2014). Utöver yta är innehåll och design viktiga faktorer som påverkar elevernas fysiska aktivitet på skolgården (Ridgers et al., 2012; Jansson et al., 2018; Pagels et al., 2014; Christiansen et al., 2017), men även faktorer hos barnen själva så som kön (Pawlowski, Andersen & Schipperijn, 2020; Jansson et al., 2018; Pagels et al; 2014; Paechter & Clark; 2007) och ålder (Pawlowski, Andersen, Arvidsen & Schipperijn, 2019b; Stadler-altmann, 2021; Hidding et al., 2018; Pagels et al., 2014; Mårtensson et al., 2014; Jansson et al., 2018) spelar roll för hur mycket de rör sig.

Fysisk aktivitet och skolgårdens innehåll

Flera studier har visat hur olika typer av skolgårdsfaciliteter är förknippade med högstadieelevers fysiska aktivitet på skolgården. Fast utrustning har enligt en studie av Ridgers et al. (2012) visat sig främja högstadieelevers fysiska aktivitet. En norsk studie visar att antalet utomhusfaciliteter på skolgårdar är förknippat med högstadieelevers deltagande i fysisk aktivitet, där ett högre antal tillgängliga faciliteter

gav ett högre deltagande i fysisk aktivitet hos eleverna vilket förklarades av att konkurrensen om sportytor eller redskap minskade. Studien visade också att resultatet var särskilt tydligt hos flickor (Haug, Torsheim, Sallis & Samdal, 2010). Brist på utrustning på skolgården identifierades som ett hinder för fysisk aktivitet för högstadieelever i en studie av Pawlowski, Tjørnhøj-Thomsen, Schipperijn & Troelsen (2014). I en annan studie framkom det att en tredjedel av flickor i årskurs 6 hade bollplaner eller sportytor som deras favoritplatser och att sport var en favoritaktivitet men att deras faktiska användning av platserna samtidigt var relativt låg (Mårtensson et al., 2014). Hög konkurrens om skolgårdens olika faciliteter verkar minska den fysiska aktiviteten, kanske i synnerhet för flickor.

I vissa artiklar (Dyment, Bell & Lucas, 2009; Rutkauskaite et al., 2021; Samborski, 2010) beskrivs så kallade ”traditionella” skolgårdar där ytan domineras av sportytor och stora öppna asfaltsytor. De traditionella skolgårdarna sätts i motsats till gröna skolgårdar med oprogrammerade ytor. Som landskapsarkitekt är det lätt att tänka att det ena innehållet är dåligt och att det andra är bra – att den ena skolgården hämmar fysisk aktivitet, och att den andra främjar den. För att nyansera resonemanget kan en studie av Rutkauskaite (2021) nämnas, där högstadieelever specifikt efterfrågade asfaltsytor för fysisk aktivitet som cykling och skateboard. Öppna ytor har också visat sig vara ett element som blir viktigare för fysisk aktivitet med åldern (Pagels et al., 2014). I en artikel av Christiansen et al. (2017) framkommer det att multifunktionella och oprogrammerade ytor kan vara strukturer som gynnar högstadieelevers fysiska aktivitet. I samma artikel framgår det också att placeringen av skolgårdsfaciliteter är en faktor som kan påverka elevernas fysiska aktivitet, exempelvis att placera faciliteter i närheten av elevernas klassrum ökade den fysiska aktiviteten. Detta kan jämföras med Boverkets allmänna råd (BFS 2015:1 FRI 1) där kraven på närheten till skolgårdens friyta är lägre för äldre elever än för yngre elever.
Naturkontakt på skolgården har i vissa studier visat sig främja fysisk aktivitet för yngre barn (Boldemann et al., 2006; Dyment & Bell, 2007; van Dijk-Wesselius, Maas, Hovinga, van Vugt & van den Berg 2018) men det finns inte lika mycket kunskap om hur naturkontakt påverkar äldre elever. I en studie där man specifikt undersökte fysisk aktivitet hos förskolebarn fann man att barnen tog väsentligt fler steg på platser som också inkluderade vegetation som träd och buskar (Boldemann et al., 2006). Enligt Dyment och Bell (2007) kan gröna skolgårdar erbjuda en bredare repertoar av lek och aktiviteter, och den fysiska aktiviteten blir mer naturligt integrerad på skolgården. De tar i sin studie också upp att naturliga miljöer erbjuder aktiviteter som inte är förknippade med tävling och prestation, vilket gör att skolgården även kan locka de elever som inte är sportintresserade.

Det finns relativt lite forskning om hur gröna skolgårdar påverkar högstadieelevers fysiska aktivitet. En studie av Pawlowski et al. (2019a) visade att områden med gräs, buskar och träd kan utgöra populära platser för lek och rörelse hos flickor i 10-12-års åldern. I en studie av van Dijk-Wesselius et al. (2018) fann man i likhet med Pawlowski et al. (2019a) att låg- och mellanstadieflickors fysiska aktivitet ökade efter skolgårdsförgröning. Grönska på skolgården ger barn möjligheter att röra på sig inom lekens fria ramar, och kan vara en strategi för att öka den fysiska aktiviteten för barn i olika åldrar – kanske till och med för barn ända upp i tonåren (Mårtensson et al., 2014). I en studie av Pagels et al. (2014) framkom det att skolgårdar rika på vegetation kan öka den fysiska aktiviteten även hos flickor i högstadiet.

Fysisk aktivitet och ålder

Nivån av fysisk aktivitet på skolgården är förknippad med ålder. Barn mellan 5 och 17 år behöver enligt WHO (2010) röra på sig 60 minuter varje dag, och studier visar att upp till 40 % av den dagliga rekommenderade fysiska aktiviteten kan uppnås under rasten hos barn mellan 4 och 12 år (Ridgers, Stratton & Fairclough, 2006). Men mängden fysisk aktivitet hos barn sjunker med åldern (Pawlowski, 2019b; Stadler-altmann, 2021; Hidding et al., 2018). En svensk studie visar att 93,3 % av eleverna i årskurs två uppnår den dagliga rekommendationen, och att andelen sedan sjunker – från 51 % i årskurs fem till 5 % i årskurs åtta. Denna minskning kan bero på att skolgården inte är tillräckligt anpassad för äldre elever (Pagels et al., 2014). Särskilt markant är minskningen hos elever som byter skola när de börjar på högstadiet (Marks, Marnett, Strugnell & Allender, 2015). Det är inte bara mängden fysisk aktivitet som skiljer sig mellan åldrar, utan även vad för typ av fysisk aktivitet man ägnar sig åt. Förändringen i barns lekbeteende sker någon gång i 10-12-års åldern (Pawlowski et al., 2019a), och innan denna förändring rör barn ofta på sig i samband med lek, medan äldre elever oftare intresserar sig för fysisk utmaning (Mårtensson et al., 2014; Jansson et al., 2014).

Att skolgårdens fysiska egenskaper är ett hinder för högstadieelevernas fysiska aktivitet bekräftas i två andra studier, där elever uppger att skolgårdens yta eller innehåll inte stöttar de aktiviteter de vill ägna sig åt (Clevenger, Wierenga, Howe & Pfeiffer, 2020; Pawlowski et al., 2014). Ytterligare orsaker till att högstadieelever undviker fysisk aktivitet kan enligt dessa studier vara väderförhållanden eller sociala aspekter – som konflikter eller trängsel.

Fysisk aktivitet och kön

Fysisk aktivitet är utöver ålder även förknippat med kön. I regel är pojkar mer fysiskt aktiva under rasten än flickor (Pagels et al., 2014; Pawlowski et al., 2020), och den grupp som rör på sig minst på rasterna är flickor i tonåren (Pawlowski et al., 2019a). En studie av Pawlowski et al. (2020) visade att 76 % av de minst fysiskt aktiva barnen i årskurs 4-9 var flickor. Flickor stannar också oftare inomhus på rasten jämfört med pojkar (Jansson et al., 2018; Paechter & Clark, 2007).

Hur högstadieelever använder och upplever skolgården kan kopplas till dess fysiska egenskaper och kvaliteter (Jansson et al., 2018; Dyment & Bell, 2007), och dessa egenskaper och kvaliteter verkar också påverka flickors och pojkars deltagande i fysisk aktivitet på olika sätt. De så kallade ”traditionella” skolgårdarna skapar en ojämlik fördelning av möjligheter till fysisk aktivitet hos eleverna – bollplaner är t.ex. ett element som främst stöttar pojkars fysiska aktivitet (Haug et al., 2010; Jansson et al., 2018; Samborski, 2010). En studie av Paechter och Clark (2007) visade att flickor ofta stannade inomhus på rasten just på grund av att de inte lockades av bollplaner och andra sportytor som dominerades av pojkar. Att sportaktiviteter och sportytor är förknippade med tävling och prestation visade sig i en studie vara en orsak till att flickor i tonåren undviker den typen av fysisk aktivitet. Istället föredrog flickorna i studien att röra på sig genom aktiviteter som gymnastik och dans (Rees et al., 2006). Ytor för dans, gymnastik och musik har i en annan studie visat sig bidra till att flickor känner sig mer inkluderade på skolgården (Pawlowski et al., 2019b)

En traditionell skolgård som domineras av sportytor och bollplaner, vilka i sin tur domineras av pojkars användning, leder till att det finns mindre yta samt färre möjligheter anpassade för flickors fysiska aktivitet (Dyment & Bell, 2009). Högstadieflickor har visat sig engagera sig i fysisk aktivitet på skolgården när det samtidigt finns möjlighet att socialisera (Jansson et al., 2018). Mer sammansatta ytor där grönska, mötesplatser och fysisk aktivitet kan kombineras har visat sig gynna flickors fysiska aktivitet (Paechter & Clark, 2007; Jansson et al., 2018). Med tanke på dessa olikheter är det viktigt att rikta uppmärksamhet mot både pojkars och flickors användning av skolgården när nya skolgårdar ska utformas (Ridgers et al., 2012).

En utveckling utifrån ett barnperspektiv eller barnens perspektiv

Flera studier har gjorts där man har jämfört elevers fysiska aktivitet före och efter en skolgårdsrenovering (Christiansen et al., 2017; Pawlowski et al., 2019b; Pawlowski et al., 2020). Jämförelser har gjorts både kvantitativt, t.ex. med hjälp av stegräknare, och kvalitativt genom att intervjua eleverna om skolgårdsförnyelsen. En studie av Christiansen et al. (2017) visade att elever på endast tre av sju skolor upplevde att möjligheterna till fysisk aktivitet ökade efter renoveringen. Trots att ökningen var liten hittade man värdefulla insikter om hur en skolgårdsförnyelse kan leda till ökad fysisk aktivitet. Tre olika element påverkade att eleverna upplevde fler möjligheter till att vara fysisk aktiv. Det första var att eleverna var direkt involverade i förnyelseprocessen. De andra två hade att göra med skolgårdsfaciliteterna – att de var lättillgängliga och t.ex. låg nära klassrummen, samt att det fanns många och olika typer av faciliteter, även sådana som inte krävde specifika färdigheter inom sport. En studie av Pawlowski et al. (2019b) visade i likhet med Christiansen et al. (2017) att ökningen av elevernas fysiska aktivitet inte var helt tydlig enligt kvantitativa mått. Däremot gjorde skolgårdens nya platser för musik, dans och gymnastik att flickor kände sig mer inkluderade på skolgården och mer motiverade till att vara fysiskt aktiva. Pojkarna berättade däremot att deras aktiviteter inte hade förändrats – de spelade fotboll på rasten både innan och efter skolgårdsförnyelsen.

I studien av Pawlowski et al. (2019b) reflekterar man över skillnaden mellan att se utifrån ett barnperspektiv eller att ta till sig barnens egna perspektiv. De betonar vikten av att ha en dialog med barnen innan en skolgård byggs om, eftersom att barnperspektivet – i detta fall vuxnas uppfattning om vad som är en fysiskt aktiverande miljö för barn - inte alltid stämmer överens med barnens uppfattning och perspektiv. I studien framkom det att viktiga platser för barnen i och med renoveringen hade blivit ersatta av programmerade platser för fysisk aktivitet. Barnen berättade om en specifik plats – en plats med grönska som tidigare använts som parkering där de äldre eleverna brukade hittade på egna lekar och aktiviteter. Platsen hade blivit ersatt av en multisportyta till för samtliga elever på skolan, och de äldre eleverna kände då att deras plats hade blivit förstörd. Den gamla platsen såg kanske inte ut som en typisk plats för fysisk aktivitet, men utifrån barnens perspektiv var det ett ställe där de kunde leka, röra på sig och umgås, och som kändes som deras egen plats.

Studier där man kvantitativt har mätt fysisk aktivitet på skolgårdar tenderar att missa viktiga värden och kvaliteter, som inte framgår av siffror. I studier som t.ex. den av Pawlowski et al. (2020) eller i artikeln av Christiansen et al. (2017) där stegräknare och accelerometer har

använts framkommer små skillnader före och efter skolgårdsrenovering. När man sedan tagit del av barnens egna perspektiv genom kvalitativa metoder har man fått värdefull information om hur renoveringen påverkat deras aktiviteter. Mårtensson et al. (2014) tar upp svårigheten med att mäta fysisk aktivitet kvantitativt – det är enklast att mäta aktivitet när barnen t.ex. springer eller spelar fotboll, men aktiviteter som sker i t.ex. gröna miljöer ger inte samma konkreta utslag på stegräknare. Dessa studier visar på vikten av att ta del av barnens perspektiv i samband med en skolgårdsrenovering för att förstå hur skolgården påverkar elevernas fysiska aktivitet.

NATURKONTAKT

Förutom den effekt vegetation kan ha på fysisk aktivitet, är naturkontakt på skolgården också kopplat till lärande, lek och återhämtning (Jansson et al., 2021). De positiva effekterna av naturkontakt på skolgården för yngre barn är väldokumenterade, och visar bl.a. positiva effekter på koncentration (Mårtensson et al., 2009; van Dijk-Wesselius et al., 2018), fysisk aktivitet (Boldemann et al., 2006; van Dijk-Wesselius et al., 2018) och att naturliga miljöer ger fler och mer varierade möjligheter till fantasifull lek och upptäckande (Samborski, 2010; Mårtensson & Wales, 2018). Dessutom har det visats att förgröning av skolgårdar minskar konflikter och skapar ett ökat socialt stöd mellan barnen (van Dijk-Wesselius et al., 2018). Det finns inte lika mycket forskning om äldre elever och naturkontakt i skolmiljö, men det har visat sig finnas skillnader i yngre och äldre barns användning och upplevelse av naturliga miljöer (Raith, 2018; Kaplan & Kaplan, 2002; Samborski, 2010).

Yngre och äldre elevers upplevelse och användning av gröna miljöer

Studier visar att yngre och äldre elever använder gröna miljöer på olika sätt (Raith, 2018; Samborski, 2010). En tysk studie jämförde olika åldrars naturkontakt på skolgården, och kom fram till att yngre elever generellt vistades mer i skolgårdens gröna miljöer jämfört med de äldre eleverna (Raith, 2018). Denna studie, och en studie av Samborski (2010) visade att olika kvaliteter i naturliga miljöer lockar olika åldersgrupper. De miljöfaktorer som lockade yngre barn till att vistas i skolgårdens gröna områden var element som främjade lek, rörelse och upptäckande, medan de äldre eleverna lockades av element som var förknippade med återhämtning, avkoppling, kontemplation och umgänge. I studien av Samborski (2010) framkom det att många äldre elever uppskattade naturliga miljöer för att det fanns bra platser att dra sig undan på där. Mindre rumsligheter i vegetationen var särskilt uppskattade hos elever i olika åldrar, för att de upplevdes som spännande gömställen där man kunde leka eller bara umgås med sina kompisar.

Skillnader i barns och ungdomars naturkontakt beskrivs också av Kaplan och Kaplan (2002), som menar att ungdomar föredrar naturliga miljöer i lägre utsträckning än vad barn och vuxna gör. Ungdomar har enligt författarna starkt socialt orienterade preferenser, och föredrar att vistas i miljöer där de kan umgås med vänner och ägna sig åt olika typer av sociala aktiviteter, vilket leder till att de oftare föredrar urbana miljöer framför naturliga miljöer. Men de betonar att ungdomar inte undviker naturliga miljöer – snarare är det så att en naturlig miljö i sig självt inte anses meningsfull av ungdomar, men om den också kan inkludera sociala aktiviteter kan platsen möta ungdomarnas preferenser. Andra studier har visat liknande resultat – att gröna miljöer kräver en

kontext som t.ex. rekreation, återhämtning eller umgänge för att de ska uppskattas av tonåringar (Owens & Mckinnon, 2009; Jansson et al., 2018).

Gröna skolgårdars inverkan på högstadieelever

Skolgårdar rika på grönska har visat sig ha positiva effekter på den sociala miljön. T.ex. kan de ha en tendens att skapa en mer socialt inkluderande dynamik genom de kreativa aktiviteter som uppstår i naturliga miljöer (Dyment & Bell, 2007). Och för att knyta an till resonemanget om den traditionella skolgårdens ojämlika fördelning av aktiviteter och yta har det visat sig att pojkar och flickor oftare hittar på aktiviteter gemensamt i naturliga miljöer jämfört med på skolgårdens öppna ytor (Samborski, 2010; Mårtensson et al., 2014).

Gröna skolgårdar uppskattas generellt av elever (Chawla, Keena, Pevec & Stanley, 2014; Dyment & Bell, 2007), och mer grönska efterfrågades t.ex. i en studie där elever i mellanstadiet uttryckte en önskan om mer vegetation på sin skolgård, som träd och blommande växter (Akoumianaki-Ioannidou, Paraskevopoulou & Tacho 2016). Liknande resultat framkom också i Jansson et al. (2018) där högstadieelever efterfrågade mer vegetation och gräsmattor för att kunna umgås och återhämta sig på samt för det estetiska värdet.

Forskningen om högstadieelevers upplevelse av naturkontakt i skolmiljön är begränsad, men det har framkommit i studier att naturliga miljöer kan ha positiva effekter på äldre elevers välbefinnande och koncentration. I en litteraturöversikt beskrivs hur tillgången till gröna områden kan ge positiva effekter på ungdomars psykiska hälsa, och att gröna skolgårdar kan bidra till att öka denna (Zhang, Mavoa, Zhao, Raphael & Smith, 2020). Men man betonar också att den tillgängliga kunskapen om ämnet är begränsad, och att det skulle behövas mer forskning om kopplingen mellan ungdomar, vegetation och psykisk hälsa.

Enligt en studie av Chawla et al. (2014) har vistelse i naturliga miljöer och aktiviteter som odling i skolan positiva effekter på både yngre och äldre elevers stresshantering och koncentration, och kan dessutom få eleverna att lära känna varandra bättre. Författarna kopplar resultaten till Kaplan och Kaplans teori Attention Restoration Theory och hur naturliga miljöer och vår fascination inför dessa fångar vår spontana uppmärksamhet, och i det långa loppet bidrar till återhämtning och en bättre koncentrationsförmåga (Kaplan & Kaplan, 1989). Gröna skolgårdar kan också ge en effekt på koncentrationen inomhus i klassrummen – en studie visade att högstadieelever med fönster ut mot grönska hade enklare att fokusera och återhämta sig efter stress (Li & Sullivan, 2016).

SOCIALT LIV

Det sociala livet på skolgården kommer till uttryck på olika sätt i barndomen och i ungdomen. För yngre barn är sociala aktiviteter en naturlig del av leken (Baines & Blatchford, 2009). Sociala aktiviteter går dessutom ofta hand i hand med fysisk aktivitet hos barn och unga (Wray et al., 2020). Under barndomen och ungdomen utgör kompisgänget och klasskompisarna en viktig kontext för att utveckla sociala, emotionella, kognitiva och pedagogiska färdigheter (Rubin, Bukowski & Parker, 2006). Barns och ungas egna lekar och sociala aktiviteter på rasten, som sker utan påverkan av vuxna, är centralt för deras sociala relationer och sociala utveckling (Baines & Blatchford, 2011). Det är därför av stor betydelse att skapa miljöer på skolgården som kan stötta dessa aktiviteter. Skolgårdsaktiviteter är överlag starkt förknippade med sociala aktiviteter (Baines & Blatchford, 2011; Coplan et al, 2014; Jansson et al., 2018). I yngre tonåren blir sociala aktiviteter allt viktigare på skolgården (Coplan et al., 2014). Enligt Baines & Blatchford (2009) ökar sociala aktiviteter gradvis under barndomen och når sin topp någon gång under yngre tonåren. Författarna menar också att de sociala interaktionerna successivt ändrar form under tonåren, från att vara integrerade i lek och fysisk aktivitet till att bli till egna aktiviteter.

Skolgårdens sociala klimat

Ett tillåtande socialt klimat på rasten och skolgården har stor betydelse för elevers psykiska hälsa. McNamara, Colley och Franklin (2017) skriver i en artikel att rastens positiva effekter på elevers hälsa är underskattad. Barn spenderar en stor del av sin vardag i skolan, och rasterna är de enda tillfällen då elever tillåts att socialisera fritt. De sociala interaktionerna som kan ske fritt på en skolgård med ett tillåtande socialt klimat gynnar elevernas psykiska hälsa. I motsats kan trånga, oorganiserade och minimalt övervakade skolgårdar leda till dysfunktionella interaktionsmönster som hämmar sociala interaktioner mellan eleverna.

Ett negativt socialt klimat på skolgården är nära sammankopplat med skolgårdens yta. I en översiktsartikel av Evans (2021) går det att läsa att begränsad yta, både inne och ute, leder till ökad stress och irritation samt minskad koncentrationsförmåga hos barn. Vidare kan ett negativt socialt klimat på skolgården orsakat av trängsel och konflikter vara en av anledningarna till att högstadieelever undviker fysisk aktivitet (Clevenger et al., 2020). I en jämförelse mellan olika högstadieskolgårdar framkom det att eleverna med den största skolgården hade bra social sammanhållning och var nöjda med sin skolgård (Jansson et al., 2018). Men enligt Evans (2021) är det inte bara yta, utan även innehåll som kan påverka det sociala klimatet. I artikeln skriver författaren att naturkontakt kan motverka de negativa effekterna av stress som barn och unga utsätts för.

Ensam och i grupp

Barn i alla åldrar verkar ha ett behov av lugnare platser på skolgården där man kan dra sig undan. I en artikel av Alerby (2018) betonas vikten av lugna, tysta platser på skolgården, vilket i hennes studie efterfrågades av elever på mellanstadiet. Avskilda platser som element på skolgården har i flera studier även efterfrågats av högstadieelever (Jansson et al., 2018; Stadler-Altmann, 2021; Rutkauskaite et al., 2021).

Behovet av avskilda platser kan variera beroende på kön. Sociala ytor på skolgården i allmänhet efterfrågades av högstadieelever i studien av Jansson et al. (2018). För flickorna var det i synnerhet viktigt att det fanns avskilda, lugna platser att umgås på, medan pojkarna främst efterfrågade sociala ytor i form av mötesplatser. Behovet av avskildhet på skolgården kan också vara en faktor som påverkas av ålder. En studie visade att äldre elever föredrog ensamaktiviteter i högre utsträckning än yngre (Stadler-Altmann, 2021).

Platser för sociala aktiviteter

Sociala aktiviteter sker på hela skolgården, inte bara på socialt programmerade ytor med till exempel bänkar och bord. I studier där högstadieelever tillfrågats om vad de gör på rasten är det främst flickor som berättar att de umgås och sitter och pratar (Baines & Blatchford, 2011; Rutkauskaite et al., 2021; Jansson et al., 2018). För flickor är sociala interaktioner alltså i högre utsträckning en egen aktivitet. Det betyder förmodligen inte att pojkar, eller de flickor som ägnar sig åt annat, inte socialiserar på rasten. Enligt Mårtensson et al. (2014) kan sociala aktiviteter kan vara långt från stillasittande, och steget mellan sociala och fysiska aktiviteter kan vara litet. De som spelar fotboll eller pingis på rasten får kanske samma utlopp för social interaktion, trots att det inte är det uttalade syftet med aktiviteten. En bänk och en fotbollsplan skulle båda två kunna vara platser för social aktivitet. Sociala aktiviteter kan ske i rörelse eller i stillhet. I en studie av högstadieskolgårdar var promenader en vanlig social aktivitet hos eleverna (Rutkauskaite et al., 2021) – ett annat exempel på en social aktivitet som sker under rörelse och som heller inte kräver en specifik social yta.

Skolgården behöver en variation av miljöer och platser med flera olika användningsområden för att stötta den breda repertoar av sociala aktiviteter som pågår på skolgården. I flera studier rekommenderas multifunktionella ytor för skolgårdar som kan stötta olika typer av aktiviteter, t.ex. både sociala och fysiska (Christiansen et al., 2017; Rutkauskaite et al., 2021; Jansson et al., 2018). Multifunktionell utrustning har visat sig uppskattas av högstadieelever – t.ex. kan gungor och åskådarläktare vara element som har mer än ett användningsområde och som kan gynna både socialisering och aktiviteter (Jansson et al., 2018). Men med tanke på att avskildhet också är en viktig kvalitet på skolgården, och att äldre elever i högre utsträckning ser sociala interaktioner som en egen aktivitet, krävs en balans mellan multifunktion och funktionsuppdelning. I studien av Rutkauskaite et al. (2021) som tar upp vikten av multifunktionella ytor, resonerar man även kring fördelarna med att dela upp skolgården i olika zoner efter tempo – zoner för aktivitet och rörelse och andra zoner för lugn och avkoppling. Det finns alltså ett behov av att inte låta alla platser vara multifunktionella, utan att låta vissa platser vara till för umgänge och avkoppling.

REFERENSPLATS: FREJASKOLAN

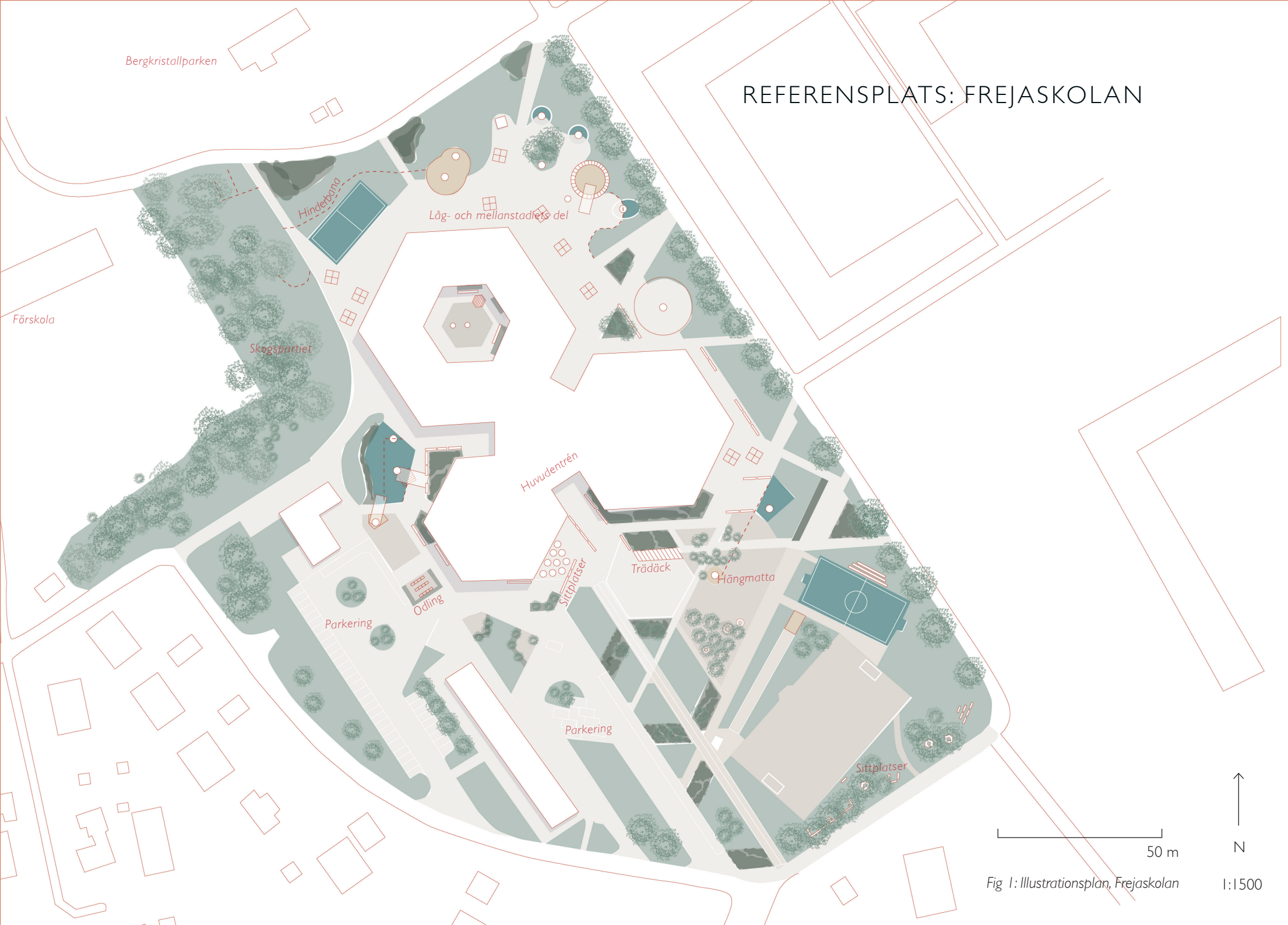

Fig 1: Illustrationsplan, Frejaskolan

FREJASKOLAN

Skolan som ligger i Västra Frölunda i sydvästra Göteborg stod klar 2018 och rymmer ca 700 elever i årskurs F-9 samt grundsärskola årskurs 1-9. Området skolan ligger i är relativt lugnt och utan mycket trafik. Skolgården angränsar till bostadsområden med lägenheter, villor, ett mindre skogsparti och en aktivitetspark med bland annat fotbollsplaner och skateramper. Skolgården är stor och rymlig – hela friytan, utan parkering och leveransvägar mäter ca 28 500 kvm, vilket ger en friyta på ca 40 kvm per elev som är tio kvadratmeter högre än Boverkets rekommendationer för friyta per elev i grundskola (Boverket, 2015)

Skolan placering delar in skolgården i tre olika delar – den södra, nordöstra och nordvästra. Skolgårdens delar används olika mycket av olika årskurser. Mellanstadiet brukar hålla till på den norra delen av skolgården, som till stor del består av en öppen yta på asfalt. Öppna ytor är enligt Pagels et al. (2014) ett viktigt element för fysisk aktivitet. På den öppna ytan finns king-out planer och liknande markeringar, som under besöket användes flitigt av eleverna. På denna del av skolgården finns en variation av klassisk lekutrustning så som sandlådor, gungor, klätterställningar och liknande behaviour settings som främst riktar sig till yngre barn (se fig. 2 &3). Här finns även hinderbanor, bänkar och planteringar med träd och buskar (se fig. 4 & 9). På denna del av skolgården finns en mindre sportyta på konstgräs och en rund multisportyta (se fig. 5) som under besöket användes av några högstadiepojkar. Enligt Christiansen et al. (2017) kan multifunktionella strukturer gynna äldre elevers fysiska aktivitet. Här finns också redskapsboden ”Lekoteket” med utrustning som går att låna.

Fig 2: Låg- och mellanstadiets del av skolgården

Fig 3 & 4: Lekutrustning och hinderbana

FREJASKOLAN

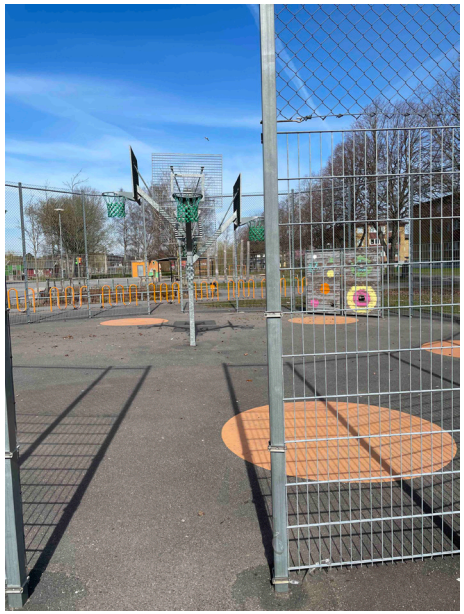

Fig 5: Multisportyta

Fig 6: Hinderbana som del av stråket

Fig 7: Skogspartiet

Fig 8: Bänkar som del av stråket

Fig 9: Multifunktionella bänkar

Hela skolgården vävs ihop av ett stråk som på vissa ställen bara är en markering på asfalten, och som på andra ställen tar formen av en hinderbana, lekredskap eller bänkar (se fig. 6 & 8). Stråket går att följa runt hela skolan och bidrar till den stora skolgårdens integration av olika ytor och funktioner. Stråket, i form av en hinderbana kan t.ex. leda till en yta med lekutrustning eller sittplatser och på det sättet naturligt kombinera funktioner och forma en sammansatt yta.

Skolans högstadieelever vistas främst på skolgårdens södra del. En rastvakt informerade mig om att de äldre eleverna framförallt är utomhus när det är fint väder. Skolgårdens södra yta domineras av öppna ytor och sportytor för olika typer bollsport och friidrott. Bollplaner är ett element som främst främjar pojkars fysiska aktivitet (Haug et al., 2010; Jansson et al., 2018; Samborski, 2010), men på skolgården finns även andra typer av strukturer för gymnastik och klättring, som t.ex. hinderbanor, och mer oprogrammerade element som kan bjuda in till olika typer av rörelse.

På skolgården finns många, och flera olika typer av sittplatser, både mötesplatser och mer avskilda sittplatser, vilket är betydelsefullt för högstadieelever (Jansson et al., 2018). I anslutning till huvudentrén som också är högstadieelevernas ingång finns en stor grupp med bänkar och bord som har karaktären av en mötesplats, och intill den stora fotbollsplanen finns en läktare som också har plats för många. På den södra sidan finns också ett trädäck (se fig. 10) där flera elever satt och umgicks i vårsolen. Trädäcket vetter mot söder, och bakom finns en plantering med träd och buskar, vilket gör att man har uppsikt över skolgården när man sitter där, men ändå är skyddad av planteringen bakom. I utkanten av den södra delen finns mer avskilda sittplatser under en grupp med björkar (se fig. 12). Bänkarna på skolgården är designade så att de har olika nivåer – vilket också gör att de går att använda till mer än att bara sitta på (se fig. 11). Under besöket var det t.ex. några äldre flickor som stod på en av de högre bänkarna och sjöng med till en låt som de spelade på sin telefon. Social och fysisk aktivitet går ofta hand i hand (Wray et al., 2020), och multifunktionella objekt som exempelvis går att både klättra och sitta på kan därför vara element som fungerar bra på högstadieskolgårdar.

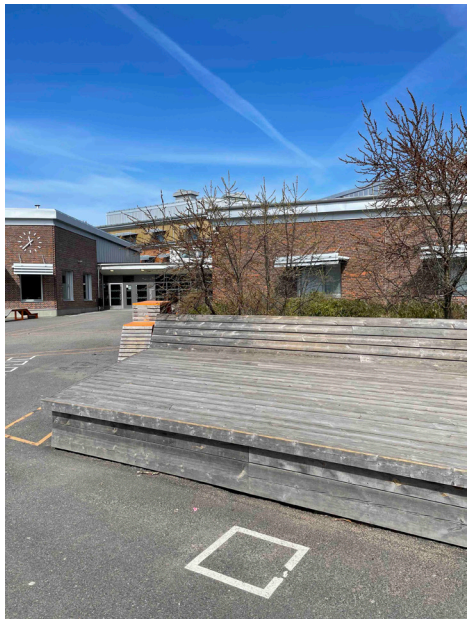

Fig 10: Trädäcket på södra sidan

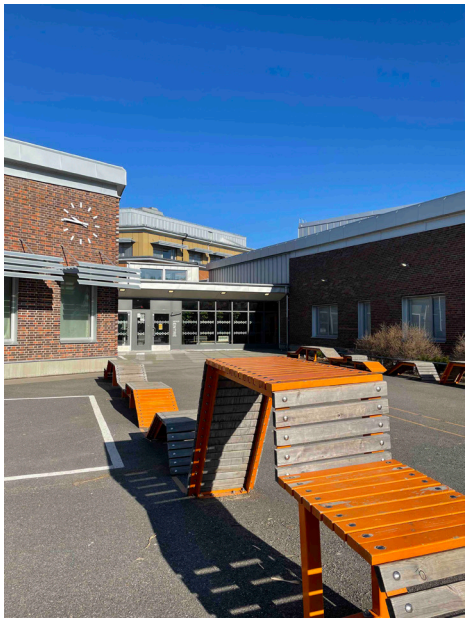

Fig 11: Huvudentrén

På skolgårdens nordvästra del finns ett skogsparti där många yngre elever höll till under tiden jag var där (se fig. 7). Enligt flera studier behöver vegetation vara integrerad med andra typer av funktioner för att äldre elever ska lockas till att vistas där (Owens & McKinnon, 2009; Kaplan & Kaplan, 2002). I skogspartiet fanns det gott om kojor och andra spår av yngre barns lek. Äldre elever uppskattar att umgås i gröna miljöer (Jansson et al., 2018), men för att skogspartiet också ska locka äldre elever skulle det enligt tidigare studier (Owens & McKinnon, 2009; Kaplan & Kaplan, 2002) alltså krävas någon ytterligare kontext som t.ex. stöttar social eller fysisk aktivitet.

Vegetationen på Frejaskolan är främst belägen i utkanten av skolgården, men det finns också några planteringar som är mer centralt belägna. Under besöket var det en grupp flickor som promenerade mellan planteringarna på skolgårdens södra sida. På några ställen finns bänkar under träden, men annars är grönskan inte direkt integrerad med lekredskap eller andra aktivitetsytor. Vegetation på skolgården kan för högstadieelever ha ett estetiskt värde, särskilt blommande växter (Akoumianaki-Ioannidou, 2016; Jansson et al., 2018). Besöket skedde under tidig vår, innan skolgårdens körsbärsträd blommade, men tidigblommande vårlökar hade till exempel kunnat förlänga blomningsperioden.

OPEC-värde

a. Utomhusarean: 3 poäng - skolgården är mer än 6000 kvm stor.

b. Andelen yta med buskar, träd och kuperad terräng: 2 poäng - skolgården har ca 30 % yta med vegetation eller kuperad terräng.

c. Integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lekytor: 3 poäng - det finns vegetation intill lekytor, sportytor och sociala ytor. Flera öppna ytor ligger mellan lekytor eller sportytor.

Totalt har Frejaskolans skolgård 8 poäng.

Fig. 12: Avskilda sittplatser i utkanten av skolgården

FREJASKOLAN

Behaviour settings

På skolgården hittades 8 typer av behaviour settings: sport/aktivitetsytor (15), öppna ytor (3), mötesplatser med sittplatser (12), avskilda platser med sittplatser (10), ytor med lekredskap/multifunktionell utrustning (15), odling (1), vegetation och kuperad terräng.

Sammanlagt finns 56 behaviour settings, samt vegetation och kuperad terräng.

Utmarkerade exempel på skolgårdens behaviour settings

1. Sport/aktivitetsyta
2. Öppen yta
3. Mötesplatser med sittplatser
4. Avskilda sittplatser
5. Lekredskap/multifunktionell utrustning
6. Odling
7, Vegetation
8. Kuperad terräng

Fig 13: Behaviour settings, Frejaskolan 1:1500

REFERENSPLATS: NOSABYSKOLAN

Fig 14: Illustrationsplan, Nosabyskolan

NOSABYSKOLAN

Nosabyskolan som ligger i stadsdelen Nosaby i norra utkanten av Kristianstad har 435 elever i årskurs 4-9. Skolan är belägen precis i utkanten av staden och angränsar till ett öppet åkerlandskap. I söder löper tågspåret längs med skolgården, och i väster ligger Nosaby kyrka som angränsar till ett villaområde. Skolgårdens friyta, med parkeringar och leveransvägar borträknat är ca 25 400 kvm, vilket ger 58 kvm friyta per elev som är nästan dubbelt så mycket som Boverkets rekommendationer för friyta per elev (Boverket, 2015).

Majoriteten av skolgårdens behaviour settings är belägna öster och norr om skolan. Skolgårdens västra del, alltså skolans framsida som vetter ut mot vägen, består i huvudsak av parkering för bil, cykel och moped samt leveransvägar till matsalen. De behaviour settings som finns på skolans framsida är vegetation i form av träd och buskar, och sittplatser som är placerade närmast byggnaden och i anslutning till entrén. Enligt Rutkauskaite et al. (2021) bör en högstadieskolgård innehålla olika zoner för olika tempon. Distansen från resten av skolgården med sportytor och lekutrustning innebär att platsen får ett lugnare tempo där eleverna kan dra sig undan och sitta i lugn och ro (se fig. 15).

På skolans baksida finns flera sportytor på asfalt (se fig. 16) – bollplaner för fotboll, bandy, badminton och basket, och en volleybollplan i sand. Intill sportytorna ligger också en skateyta med ramper. Under besöket användes fotbollsplanen på asfalt av en grupp pojkar.

T.v.:
Fig. 15: sittplatser på skolans framsida

T.h.:
Fig. 16: Bollplaner

NOSABYSKOLAN

Fig 17: Lekutrustning, karusell i bakgrunden

Fig 18: Hinderbana

Fig 19: Entré och bänkar på baksidan

Fig 20: Kompisgunga

Fig 21: Träd & sekundära sittplatser intill sportytorna

Det som utmärker skolgården är framförallt dess stora, öppna gräsytor. På en del av gräsytan är fotbollsmål utplacerade, men det finns också en del i det nordöstra hörnet av skolgården som är öppen och oprogrammerad. I en studie av Jansson et al. (2018) efterfrågade högstadieelever gräsmattor och annan vegetation för att kunna umgås och återhämta sig på.

Förutom sportytor finns några få andra behaviour settings som främjar fysisk aktivitet - en mindre hinderbana i sand (se fig. 18) och två klätteranordningar. Alternativa ytor för fysisk aktivitet har visat sig vara viktigt för att främja flickors fysiska aktivitet (Pawlowski et al., 2019b; Paechter & Clark, 2007). På skolgården finns även en gungställning och två kompisgungor (se fig. 20), som under besöket användes av skolans elever. Gungor, som t.ex. kompisgungor är ett exempel på multifunktionell utrustning som uppskattas av högstadieelever, eftersom de också möjliggör för sociala aktiviteter (Jansson et al., 2018). Ett annat objekt som bjuder in till både lek och social aktivitet är karusellen som ligger lite avskilt bakom några träd på skolgårdens östra del (se fig. 17). Till skillnad från Frejaskolan, där skolgårdens olika delar är anpassade för olika åldergrupper, är samtliga behaviour settings här utspridda över hela skolgården.

Intill volleybollplanen ligger en åskådarläktare i form av en gradäng i olika nivåer klädd i konstgräs (se fig. 22). Läktaren är centralt belägen mellan sportytorna och blir en slags mötesplats, eller en scen där man syns, och har uppsikt över skolgården. Till skillnad från sittplatserna på framsidan är detta en mer publik umgängesyta, där det går att sitta många tillsammans. I söder finns en struktur med en liknande funktion – en slags amfiteater där det också går att sitta många, men den är mer avskilt belägen än läktaren (se fig. 23). Lugna och tysta platser är ett viktigt element på skolgårdar (Alerby, 2018), och efterfrågades av högstadieelever i studien av Jansson et al. (2018). På två ställen finns även sittplatser under ett träd, även de är platser i utkanten dit man kan gå om man vill vara ifred.

Fig. 22: läktare och vy ut mot åkermarken

Fig. 23: sittplatser på amfiteaterstruktur

Vegetationen på Nosabyskolan består i huvudsak av träd i hårdgjord yta, t.ex. träden på framsidan och de träd i upphöjda planteringar som är utplacerade runt sportytorna (se fig. 21). Eftersom skolgården angränsar till ett öppet åkerlandskap har den ramats in av en trädrad som löper runt hela skolgården. Mer snårig och naturlik vegetation finns i utkanten på skolgårdens östra sida längs med staketet (se fig. 24). Här finns små stigar och spår av att barn har gått runt inne i beståndet, trots att det är relativt litet. Detta område hade kunnat vara större och breda ut sig en bit in på gräsytan för att skapa små gröna rum och gömställen, som enligt Samborski (2010) är ett uppskattat element av elever i olika åldrar.

OPEC-värde

a. Utomhusarean: 3 poäng - skolgården är mer än 6000 kvm stor.

b. Andelen yta med buskar, träd och kuperad terräng: 2 poäng – skolgården har ca 20 % vegetation och ingen kuperad terräng. Gräsyta räknas inte som vegetation enligt OPEC.

c. Integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lekytor: 2 poäng – det finns lite vegetation intill lekytor, sportytor och sociala ytor.

Totalt har Nosabys skolgård 7 poäng.

Fig. 24: vegetation med stigar intill staketet på skolgårdens sydöstra del

NOSABYSKOLAN

Behaviour settings

På skolgården finns 6 olika behaviour settings:
sportytor (9), öppna ytor (3), ytor med lekredskap/multifunktionell utrustning (5), mötesplatser med sittplatser (10), avskilda sittplatser (9) och vegetation

Sammanlagt har skolgården 36 behaviour settings samt vegetation.

1. Sport/aktivitetsyta
2. Öppen yta
3. Mötesplatser med sittplatser
4. Avskilda sittplatser
5. Lekredskap/multifunktionell utrustning
6. Vegetation

Fig 25: Behaviour settings, Nosabyskolan

INTERVJUER STRANDÄNGSSKOLAN

Genom gruppintervjuer med åttondeklassare på Strandängsskolan har det varit möjligt att ta del av elevernas egna perspektiv på högstadieskolgårdar. Eleverna berättade om hur de ser på skolgårdar för högstadieelever i allmänhet, och sin egen skolgård i synnerhet, samt vilka kvaliteter och vilket innehåll som är viktigt för dem på en skolgård. Av intervjuerna framkom det att eleverna reflekterar mycket över sin skolmiljö, och att de besitter en stor kunskap som kan vara till hjälp för planerare och gestaltare. Resultatet av intervjun presenteras utifrån åtta olika teman.

Inomhus & utomhus

Alla elever är eniga om att de framförallt är utomhus när det är fint väder, och att de sällan är utomhus på vintern eller när det är dåligt väder. På låg- och mellanstadiet var de tvungna att vara utomhus på rasterna, och när de började högstadiet kändes det skönt att kunna välja. När de är inomhus sitter de i sofforna och pratar eller kollar i telefonen, spelar pingis eller biljard, men att gå ut kan vara skönt för att få lite miljöombyte. Några elever säger att de skulle vilja vara ute mer, men att vädret ofta sätter stopp för det. Skolans havsnära läge för med sig en hel del blåst, och skolgården upplevs ha ont om vindstilla platser. Om det fanns platser med tak, eller platser i lä på skolgården hade de varit ute oftare. Eleverna berättar att de mår bra av att vara ute på rasten, och att de fokuserar bättre i skolarbetet när de har varit ute och rört på sig.

Tillflyktsplatser

Det kan bli trångt och stökigt på skolgården när många är ute samtidigt. Därför är det viktigt för högstadieeleverna att kunna dra sig undan för att få lugn och ro och lite miljöombyte. När de rör sig utanför skolområdet brukar de gå till ICA, fika på biblioteket på torget, eller gå ner till hamnen och äta glass, oftast tillsammans med sina kompisar.

”Vi brukar gå till massa olika ställen bara för att, asså det är så mycket folk här hela tiden och det är alltid så högljutt här så vi liksom gillar att komma någon annanstans”

Några flickor berättar att de brukar gå till en lekplats nere vid havet om de har lång rast eller håltimme (se fig. 26). På lekplatsen finns hängmattor där de gärna ligger och solar eller fikar. De beskriver platsen som en bra och mysig plats att dra sig undan på.

”Det brukar inte vara så många här, det är typ mest vi”

Fig 26: lekplatsen vid havet, hamnen i bakgrunden

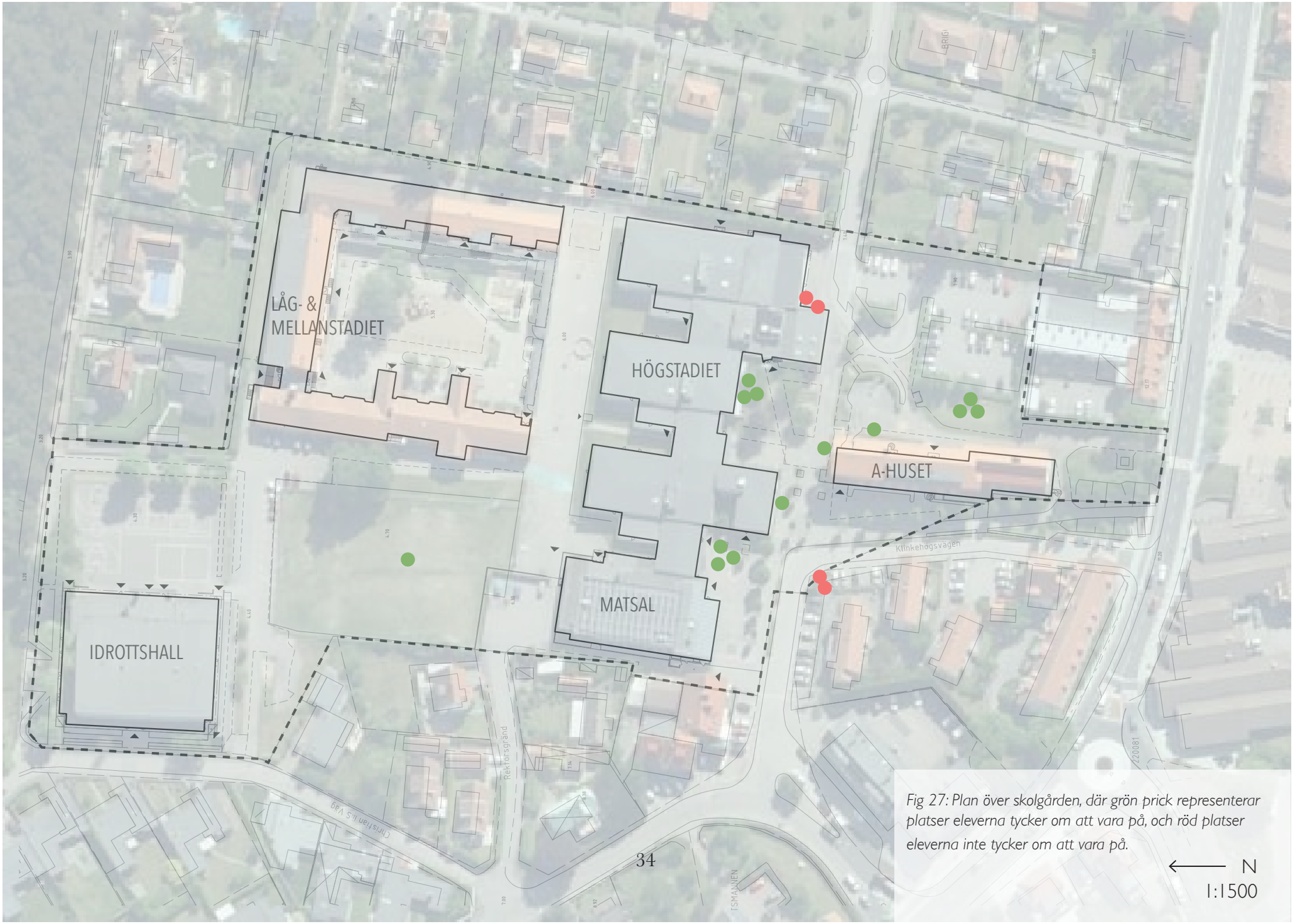

Fig 27: Plan över skolgården, där grön prick representerar platser eleverna tycker om att vara på, och röd platser eleverna inte tycker om att vara på.

N
1:1500

Skolans stora fönster som vetter ut mot skolgården för med sig både för- och nackdelar. På den södra sidan av skolgården finns en mopedparkering som enligt eleverna är en plats man helst undviker. Där samlas grupper av elever vid sina mopeder, och det kan ibland kännas osäkert att passera parkeringen. Platsen är en av få som inte har några fönster intill, bara något enstaka med neddragna persienner. Avsaknaden av fönster beskrivs medföra en känsla av otrygghet eftersom ingen lärare har uppsikt inifrån. I ett annat sammanhang beskrivs fönstren som ett störningsmoment – när de är utanför huvudentrén på den södra sidan (se fig. 28) upplevs det som jobbigt att alla där inne ser vad de gör. Det hade varit bättre om det var mer avskärmat. Detsamma gäller ytan precis utanför lärarrummets stora fönster. I detta sammanhang kan fönstren ibland göra att de undviker att hitta på aktiviteter precis utanför, trots att det är en av få platser de kan vara på.

Fig 28: entré på södra sidan

Aktiviteter

De vanligaste rastaktiviteterna på skolgården är fotboll och att sitta och prata på bänkarna. Andra populära aktiviteter är tennis, padel, king-out och basket, men det framkommer under intervjuerna att sportytorna ofta är upptagna. Flera elever lånar utrustning som bollar och rackets, men berättar att de först behöver leta upp en lärare i personalrummet. En elev säger att de hade lånat utrustning oftare om den inte hade varit så svårtillgänglig.

Pojkar och flickor hittar sällan på aktiviteter tillsammans på skolgården. Eleverna menar att pojkar och flickor gillar att göra olika saker utomhus på rasten – flickorna sitter oftast och pratar, medan pojkarna oftast spelar fotboll. Nästan alla flickor spelar ibland fotboll, eller ägnar sig åt andra sporter, men pojkarna sitter sällan ner och umgås.

På en skolgård är det enligt eleverna viktigt att det finns något för alla. Sportytor är ett viktigt element för många vilket blir extra tydligt när de är upptagna, för då upplever eleverna att det inte finns så mycket annat att göra. Skolgården beskrivs som sportdominerad och de elever som oftast spelar fotboll på rasten är generellt nöjda med skolgården. Men de anser också att det är viktigt att det finns saker att göra för de som inte gillar att sporta och springa.

Fig 29 & 30: delad yta mellan skolbyggnaderna

Åldersgrupper

Åldersgrupper spelar stor roll för hur eleverna använder skolgården - både genom deras egna uppfattningar och genom de regler som finns kring vilken del som tillhör vilken åldersgrupp.Var högstadieeleverna får vara och inte upplever de som otydligt. Några säger att de inte tillåts vara på låg- och mellanstadiets gård som är tydligt avskärmad från resten av skolgården, medan andra elever menar att ingen egentligen har sagt att de inte får vara där. Det verkar inte finnas några uttalade regler kring vilken plats som hör till de olika åldersgrupperna. Trots detta finns det vissa platser på skolgården som de känner att de inte får vistas på. Låg- och mellanstadiegården är belägen på den norra delen av skolgården, och majoriteten av högstadieeleverna vistas på skolgårdens södra del, samt ibland på den stora fotbollsplanen. Mellan skolbyggnaderna finns en yta som eleverna upplever vara till för samtliga åldersgrupper men som ofta är upptagen av yngre elever (se fig. 29 & 30). Detta gör att de äldre eleverna håller sig undan och hellre vistas på skolgårdens södra del.

”Det är liksom en liten gråzon, jag fattar inte riktigt om vi får va där eller inte”

Detsamma gäller för andra ytor på skolgården, som den stora fotbollsplanen och sportytorna utanför idrottshallen (se fig. 31). Större delen av skolgården upplevs primärt vara till för de yngre eleverna, och de äldre eleverna behöver därför ofta förhålla sig till var låg- och mellanstadieeleverna är och inte är. Låg- och mellanstadiets skolgård (se fig. 32) renoverades för några år sedan. Högstadieeleverna påpekar att de yngre eleverna har mer saker att göra, att de har fler sittplatser, och sittplatser under tak.

”Där är ju ganska mycket mysigare här, för det är ju, här är lite mer ombonat liksom, det är det ju typ inte där vi är”

Trots att flera elever upplever att det känns orättvist att de yngre eleverna har en mer ombonad skolgård där det finns mer saker att göra, verkar det finnas en viss förståelse för varför det ser ut som det gör. De förklarar att de yngre eleverna måste vara utomhus på skolgården - högstadieeleverna kan vara inomhus eller gå utanför skolområdet om de inte vill vara på skolgården. Men eleverna anser ändå att det är lika viktigt för högstadieelever som för låg- och mellanstadieelever att ha en skolgård. De säger att högstadieeleverna inte använder den lika mycket som de yngre eleverna, men att det kanske är viktigare än man tror att ha en bra skolgård.

”Är det en bra skolgård så kommer fler vara ute, och då kommer man ju liksom va såhär pigg och sånt när man sitter i skolan också”…”Bara att vara utomhus gör ju mycket liksom, så jag tror att om det är en bättre skolgård kommer ju fler gå ut, tror jag. Så jag tror att det är ganska viktigt faktiskt.”

Fig 31: utanför idrottshallen, stora fotbollsplanen i bakgrunden

Eleven tar upp flera viktiga aspekter. Att ha en skolgård är viktigt för högstadieelever, och skolgårdens fysiska egenskaper påverkar hur mycket eleverna använder den. En bra skolgård för högstadieelever gör att fler vill vara ute, vilket också har en positiv påverkan på elevernas hälsa och gör att de mår bättre och blir piggare. En icke-fungerande skolgård skulle alltså bidra till att färre vill vara ute.

Flera av eleverna har gått på andra skolor innan och bytte skola när de började på högstadiet. Deras förra skolgårdar beskrivs uteslutande i positiva ordalag. Eleverna berättar att de hade mer yta att röra sig på och att det fanns mycket mer att göra. Ända upp till årskurs sex brukade de till exempel leka tjuv och polis och gunga.

”Men sen så var det liksom lite annorlunda att komma hit för här är inte så mycket – det är typ mest asfalt och sånt, och inte så mycket olika saker att göra”

Fig 32: låg- och mellanstadiets skolgård

En elev i en annan grupp beskriver en liknande upplevelse:

”Och sen kom man hit liksom och bara ’jaha’ man får inte gå till gungorna och gunga liksom”…”Det gick från att man var jätteaktiv varenda rast till att inte hitta på nånting alls”

Några elever delar med sig av sin egen syn på vad som definierar en skolgård. De förknippar skolgårdar med gungor och barn som springer runt. De ser inte ”sin” skolgård (den södra delen) som en riktig skolgård. En elev beskriver den södra delen som mer ”vuxen”. Samtidigt finns det en uppfattning om att det är orättvist att de yngre eleverna har ”mer grejer att göra”. Det verkar som att eleverna upplever att de är lite ”mittemellan”, och att skolgården som den ser ut nu inte är anpassad för deras åldersgrupp. De tycker att låg- och mellanstadiegården är lite för barnslig för dem, men vill ändå ha en skolgård som är rolig och som kan erbjuda aktiviteter.

Vegetation

Flera elever, både pojkar och flickor, önskar att skolgården var lite finare än den är nu. Några, i synnerhet flickor, önskar att det fanns mindre asfalt och mer växtlighet på skolgården för att göra det mysigare och finare. Men det råder delade meningar om växtligheten – en elev vill ta bort träden som är planterade på framsidan av skolan, eftersom han inte ser någon mening med varför de är där. Eleverna som vill ha mer vegetation menar att den kan ge lite färg och liv till skolgården som de nu upplever som tråkig och färglös.

”Man kan typ bli på bättre humör av att typ se blommor”

Förvaltning

En vanlig kommentar är att eleverna skulle vilja att skolgården togs om hand lite bättre. Några uttryck som återkommer att de tycker att någon borde ”fixa till” och ”fräscha upp” och ”göra det lite finare”. Eleverna upplever att det var längesedan någon brydde sig om skolgården. På den lilla fotbollsplanen i söder står stolpar kvar från när planen var en volleybollplan för många år sedan. Stolparna är i vägen när man ska spela fotboll där nu. En flicka berättar att hennes farfar visat henne en bild från när han gick på skolan – en svartvit bild på honom där han står på den gamla volleybollplanen intill samma stolpar som står där än idag. De tycker att det är tråkigt och lite komiskt samtidigt.

Skolgårdens brister

På en skala från 1 till 10 får skolgården helhetsbetyget 5 eller 6 av eleverna. Främst är det innehållet de inte är nöjda med, men några elever tar också upp att de upplever att skolgårdens olika platser ligger för långt bort från varandra. Även om många platser på skolgården är uppskattade av eleverna anses ytan inte vara fullt välutnyttjad. De tar upp att det finns flera ”onödiga” objekt, och platser som aldrig används – bland annat en bouleplan, som några elever inte ens har lagt märke till att den finns, och utomhuspingisbord som aldrig används.

Eleverna berättar att bord och bänkar som är placerade mittemot varandra är bra om man vill umgås i en större grupp. Nu är många bänkar placerade på rad, vilket gör det lite svårt att prata om man är många (se fig. 33). De efterfrågar fler och andra typer av ”hängytor” som är roligare att umgås på, som t.ex. mer informella sittplatser där man kan sitta eller ligga.

Brist på delaktighet

Det är tydligt att eleverna reflekterar över och har stor kunskap om sin skolmiljö. De vet exakt var solen ligger på, var man inte kan vara för att det luktar avlopp från matsalen, vilka platser som används och inte, och hur miljön hade kunnat anpassas bättre för dem. Som i exemplet med bänkarna under temat ”Skolgårdens brister” har eleverna identifierat ett problem som påverkar dem i sin vardag, och har en idé om hur miljön hade kunnat anpassas för att fungera bättre. Ännu ett exempel är de utomhuspingisbord som aldrig används. Borden sattes dit samtidigt som låg- och mellanstadiets skolgård renoverades för några år sedan, men för eleverna som känner sin skolgård var det ett helt onödigt tillskott. Om eleverna hade fått säga sitt hade de kunnat berätta att det blåser för mycket på deras skolgård för att spela pingis utomhus, så det är självklart att ingen använder pingisborden. Det går att urskilja en viss upprördhet och besvikelse över att de inte fick ge sitt perspektiv, vilket i sin tur ledde till att de tilldelades något som inte går att använda.

Fig 33: uppradade bänkar på skolans södra sida

GESTALTNINGSPRINCIPER

- Kvaliteter för högstadieskolgårdar

För att samla kunskapen om planering och gestaltning av skolgårdar för högstadieelever följer här några sammanfattande gestaltningsprinciper som är baserade på litteratur, referensstudier och intervjuer med elever på Strandängsskolan. Gestaltningsprinciperna beskriver hur högstadieskolgårdar genom dimensionerna yta, innehåll och design kan stötta fysisk aktivitet, naturkontakt och socialt liv.

YTA

Tillräckligt stor yta

Yta kan ses som en förutsättning för att funktionerna fysisk aktivitet, naturkontakt och socialt liv ska kunna stöttas. Boverket (2015) rekommenderar 30 kvm friyta per elev på grundskola, vilket både Frejaskolan och Nosabyskolan uppfyller. Tillräcklig yta är särskilt viktigt eftersom trängsel på skolgården kan leda till ett negativt socialt klimat (Evans, 2021, Clevenger et al., 2020) och till att högstadieelever undviker fysisk aktivitet (Clevenger et al., 2020). Det är svårt att säga exakt var gränsen går för vad som är tillräcklig yta. I Jansson et al. (2018) undersöktes högstadieskolgårdar av olika storlekar – både sådana som var betydligt mindre och betydligt större än Boverkets rekommendationer. Skolgården som var mindre än rekommendationerna upplevde eleverna som för liten. På Strandängsskolan uppfylls rekommendationen om 30 kvm per elev, men de upplever ändå att det är trångt på skolgården.

Huruvida gränsen för tillräcklig yta går vid 30 kvm per elev eller inte kan därför anses som oklart. Ytstorlek samspelar också med flera andra faktorer (Mårtensson et al., 2014). Trots frågans komplexitet förblir tillräcklig yta ändå en av flera faktorer som är viktiga för högstadieskolgårdar.

Vikten av egna ytor

Yngre och äldre elever har olika preferenser när det kommer till fysisk aktivitet (Mårtensson et al., 2014; Jansson et al., 2014), social aktivitet (Coplan et al., 2014; Baines & Blatchford, 2009) och naturkontakt (Raith, 2018; Kaplan & Kaplan, 2002; Samborski, 2010). På skolor med flera åldersgrupper kan det vara svårt att hitta lösningar som passar för alla, och någon form av indelning mellan yngre och äldre elever på skolgården kan därför vara nödvändigt. Av intervjuerna på Strandängsskolan framgick det att högstadieeleverna oftast håller sig undan från skolgårdens platser där det finns många yngre elever, särskilt när de vill ha lugn och ro. Flera platser på skolgården delas av alla elever, och få ytor är till endast för dem. På en F-9-skola som Strandängsskolan är det därför viktigt att det finns ytor på skolgården som främst riktar sig mot högstadieeleverna för att de ska kunna känna att skolgården också är deras. Ett exempel på detta är Frejaskolans umgängesytor med bord och bänkar i anslutning till högstadiets entré.

Varierade möjligheter till fysisk aktivitet

För högstadieelever är det betydelsefullt att det finns alternativa ytor för fysisk aktivitet utöver traditionella sportytor som t.ex. bollplaner. På Strandängsskolan efterfrågades en högre variation av möjligheter till fysisk aktivitet. Ytor för gymnastik, dans och musik kan främja både social och fysisk aktivitet, och kan vara ett alternativ för de elever som inte vill ägna sig åt tävlingsinriktade aktiviteter (Pawlowski et al., 2019b; Rees et al., 2006). Högstadieelevers fysiska aktivitet har visat sig främjas av fast utrustning (Ridgers et al., 2012), men det är viktigt att det finns en variation av utrustning, även sådan som inte är sportorienterad. Av intervjuerna på Strandängsskolan framgick det att gungor kan vara ett uppskattat element hos högstadieelever, men att det samtidigt finns en uppfattning om att gungor och annan klassisk lekutrustning är till för yngre barn. Multifunktionell utrustning eller mer oprogrammerade objekt som har mer än ett användningsområde är uppskattade element hos högstadieelever (Christiansen et al., 2017; Jansson et al., 2018). Exempel på detta kan vara kompisgungor, olika typer av hinderbanor eller klättringsanordningar.

Vegetation

Grönska är ett uppskattat element på skolgårdar enligt intervjudeltagarna och tidigare studier (Jansson et al., 2018; Chawla et al., 2014; Dyment & Bell, 2007). Blommande växter och träd har enligt både tidigare studier (Akoumianaki-Ioannidou, 2016; Jansson et al., 2018) och elever på Strandängsskolan ett estetiskt värde, som kan glädja eleverna och göra skolgården finare. För att högstadieelever ska vilja vistas i gröna strukturer kan platserna behöva en kontext (Owens & McKinnon, 2009; Kaplan & Kaplan, 2002). Till exempel kan de med fördel inkludera andra funktioner, som t.ex. umgängesytor eller möjligheter till fysisk aktivitet. Gröna skolgårdar kan bidra till högstadieflickors fysiska aktivitet, och gräsmattor eller platser rika på vegetation kan ge eleverna möjligheter att umgås eller dra sig undan och koppla av (Pagels et al., 2014; Samborski, 2010; Owens & McKinnon, 2009; Jansson et al., 2018). Odling på skolgården kan också vara en uppskattad aktivitet hos högstadieelever, vilket visades i studien av Samborski (2010).

Variation av sittplatser

Olika typer av sittplatser och umgängesytor är en viktig kvalitet på högstadieskolgården, vilket framgick av intervjuerna på Strandängsskolan. Skolgårdsaktiviteter är för högstadieelever förknippat med sociala aktiviteter (Baines & Blatchford, 2011; Coplan et al., 2014; Jansson et al., 2018), och det är därför viktigt att göra plats för sociala ytor på skolgården. Eleverna på Strandängsskolan vill kunna sitta många tillsammans och umgås, vilket är svårt på vanliga bänkar. På Frejaskolan och Nosabyskolan finns olika typer av läktare och gradänger att sitta och hänga på, och olika typer av sekundära sittplatser. Sittplatserna är utplacerade både centralt på skolgården, och i utkanten av den. På en skolgård för högstadieelever är det viktigt att det både finns mötesplatser där man kan samlas, och lugnare, mer avskärmade platser där eleverna kan dra sig undan (Jansson et al., 2018; Rutkauskaite et al., 2021). Eleverna på Strandängsskolan efterfrågade

även sittplatser under tak, gärna i anslutning till byggnaden, så att det går att sitta utomhus även när det regnar eller blåser.

DESIGN

Sammansatta ytor & multifunktion

Studier visar att högstadieelever föredrar sammansatta och väldesignade platser, gärna i kombination med grönska, där de kan hänga och klänga, få fysisk aktivitet, umgås och få naturkontakt (Jansson et al., 2018). Sammansatta ytor där flera funktioner är integrerade har särskilt visat sig gynna flickors fysiska aktivitet (Jansson et al., 2018), vilket är av stor betydelse då högstadieflickor i allmänhet rör sig mindre än pojkar på rasterna (Pagels et al., 2014; Pawlowski et al., 2020).

Fig. 34 & 35: Foton från Frejaskolan.

Lugnare ytor med sittplatser intill entrén kan utgöra en mötesplats för högstadieelever. Klassiska sittmöbler, t.ex. bord och stolar där man kan äta eller plugga kan kombineras med mer multifunktionella strukturer. Vegetation kan integreras med funktioner som social eller fysisk aktivitet.

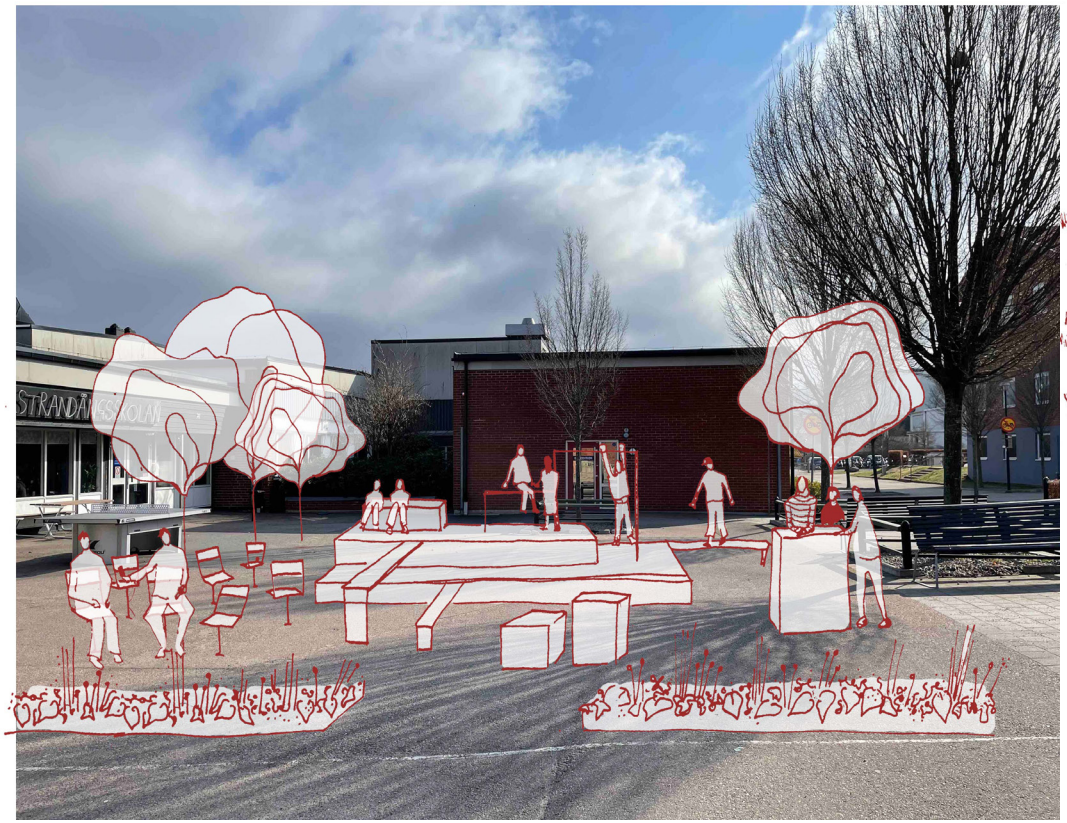

Fig. 36 & 37: Foton från Strandängsskolan.

Multifunktionella objekt och platser som integrerar flera funktioner på samma yta är uppskattat av högstadieelever. På en sådan plats kan man välja om man vill klättra eller hänga på något, stå och luta sig eller sitta och ta det lugnt. Man behöver inte bestämma exakt vad man ska göra när man går hit.

Fig. 38 & 39: Foton från Frejaskolan (t.v.) och Nosabyskolan (t.h.).

Vegetation och gröna rum är viktiga element på högstadieskolgården. För att skapa lugna platser för återhämtning kan de gröna rummen ligga lite avskilt i utkanten av skolgården och innehålla olika typer av sittplatser. Rummen kan också integreras med strukturer för fysisk aktivitet och utmaning. Blommande växter och annan växtlighet med högt prydnadsvärde är särskilt uppskattat av högstadieelever

DISKUSSION

Resultatdiskussion

Målet med detta arbete har varit att sammanställa kunskap om utformning av skolgårdar för högstadieelever samt att bidra med ett underlag som kan inspirera utvecklingen av högstadieelevernas utemiljö på Strandängsskolan i Båstad. Detta gjordes i syfte att undersöka hur en skolgård bättre kan anpassas efter elevernas perspektiv sett till yta, innehåll och design. I denna del besvaras och diskuteras de två frågeställningar som arbetet utgick från.

Vilka kvaliteter sett till yta, innehåll och design bör en högstadieskolgård ha?

Denna studie har visat att skolgårdens yta, innehåll och design kan styra i vilken utsträckning och på vilka sätt de tre funktionerna fysisk aktivitet, naturkontakt och socialt liv stöttas. Högstadieelevers användning av skolgården påverkas av dess fysiska egenskaper (Dyment & Bell, 2007; Jansson et al., 2018; Pagels et al., 2014) vilket bekräftades i de genomförda intervjuerna i detta arbete. De kvaliteter som tidigare beskrivits under ”gestaltningsprinciper” kan mer övergripande sammanfattas som tillräcklig yta, variation samt integrerade ytor och funktioner.

Tillräckligt stor yta är viktigt för skolgårdens sociala klimat och för att undvika trängsel (Evans, 2021). Trängsel var en orsak till att eleverna på Strandängsskolan ofta undvek att vistas på skolgården. Trots att skolgårdens friyta kan vara tillräckligt stor enligt Boverkets riktlinjer (Boverket & Movium, 2015) kan elevernas upplevelse av yta påverkas av regler om fysisk indelning mellan åldersgrupper och appropriering av skolgårdens olika ytor. På Strandängsskolan finns förutom låg- och mellanstadiets egna gård några delade ytor som av högstadieeleverna upplevs som approprierade av yngre elever, vilket lämnar få och relativt små ytor kvar till högstadieeleverna. Frejaskolans uppdelning som baseras på behaviour settings riktade till olika åldersgrupper innebär till skillnad från hur det är på Strandängsskolan att alla får vara överallt, men att skolgårdens olika delar lockar olika åldersgrupper. Enligt intervjuerna vill högstadieelever ha egna ytor på skolgården, och för att uppnå dessa kan skolgården därför ha olika områden med behaviour settings som anpassas för olika åldersgrupper.

Variation innebär att en skolgård har många olika behaviour settings – alltså att den har flera platser med olika funktionsområden (Moore & Cosco, 2007). Exempelvis upplevdes Strandängsskolans skolgård av många elever som tråkig, och en orsak var att skolgårdens sportdominerande utformning lämnar få andra möjligheter till aktivitet för de elever som inte vill ägna sig åt sport. Tidigare studier har visat att en skolgård med högre variation av möjligheter till fysisk aktivitet bättre inkluderar flickor (Pawlowski et al., 2019b; Paechter & Clark, 2007), som är den grupp som rör sig minst på skolgården (Pagels et al., 2014; Pawlowski et al., 2020). Ett högt antal behaviour settings har också visat sig vara viktigt för högstadieelever generellt (Haug et al., 2010; Pawlowski et al., 2014), vilket också innebär att tillräckligt stor yta är en förutsättning för att skolgården ska kunna rymma flera behaviour settings.

En skolgård för högstadieelever behöver ha platser för en variation av olika tempon. Många artiklar som behandlar högstadieskolgårdar fokuserar på hur skolgårdar kan öka högstadieelevers fysiska aktivitet (Pawlowski et al., 2019a; Pawlowski et al., 2014; Pawlowski et al., 2020; Dyment & Bell, 2009; Marks et al., 2015), men skolgården behöver också stötta återhämtning och olika former av social aktivitet. På högstadiet är skolgården starkt förknippat med sociala aktiviteter (Coplan et al., 2014), och ytor som kan stötta social aktivitet kan vara allt från platser för sport eller andra aktiviteter till varierande former av umgängesytor med t.ex. sittplatser. Högstadieelever har behov både av mötesplatser där man kan sitta och umgås många tillsammans, och mer avskilda platser där man får vara ifred, vilket framkom av intervjuerna och tidigare studier (Jansson et al., 2018; Rutkauskaite et al., 2021). Eftersom högstadieelever får röra sig utanför skolans område går de ofta någon annanstans för att få lugn och ro, men om skolgården har tillräckligt stor yta går det att, som på Nosabyskolan och Frejaskolan, skapa platser i utkanten av skolgården dit eleverna kan gå om de vill ha lugn och ro.

Det är också av betydelse att högstadieskolgårdens behaviour settings är välintegrerade och väldesignade. Något som har blivit tydligt under arbetets gång är hur nära sammankopplade funktionerna fysisk aktivitet, naturkontakt och social aktivitet är med varandra, och att de kan stötta varandra på olika sätt. Sociala aktiviteter och fysisk aktivitet är t.ex. ofta nära sammankopplat (Wray et al., 2020), och naturkontakt har positiva effekter på den sociala miljön (Dyment & Bell, 2007; Samborski, 2010; Mårtensson et al., 2014) och kan dessutom öka högstadieflickors fysiska aktivitet (Pagels et al., 2014). Skolgårdens design behöver därför anpassas därefter. Multifunktionella strukturer och sammansatta, välintegrerade ytor som erbjuder flera olika funktioner är viktiga element på högstadieskolgårdar (Christiansen et al., 2017; Jansson et al., 2018). För högstadieelever är det enligt intervjuer och tidigare studier (Akoumanianaki-Ioannidou, 2016; Jansson et al., 2018) även viktigt hur skolgården ser ut, att den är estetiskt tilltalande och att det finns vegetation som gör skolgården ombonad och fin.

Intervjuerna visade att många elever slutar leka eller vara aktiva när de börjar på högstadiet, och kontrasten var särskilt tydlig hos elever som bytt skola – något som även framkommit i tidigare studier (Marks et al., 2015). Att de slutade leka när de började på den nya skolgården beror delvis på att den nya skolgården inte stöttar den typen av aktiviteter på platser som högstadieeleverna har tillgång till. Barns lekbeteende förändras någon gång i 10-12-års åldern (Pawlowski et al., 2019a), men gränsen är diffus och aktiviteter med inslag av lek kan fortfarande vara uppskattat av högstadieelever. På grund av att högstadieåldern är en alldeles särskild ålder då mycket förändras är det viktigt att skolgården har en variation av innehåll och tempon samt sammansatta, multifunktionella ytor, vilket också förutsätter att skolgården har tillräckligt stor yta.

Vilken betydelse kan elevernas perspektiv ha för utformningen av högstadieskolgårdar?

I nuläget råder det brist på kunskap och forskning om hur högstadieskolgårdar ska utformas för att anpassas efter elevernas perspektiv (Rickinson & Sanders, 2005; Ridgers et al., 2012). Bristen på kunskap leder till en ond spiral som gör att högstadieelever i slutändan blir lidande (se fig. 40). Som det redan har konstaterats påverkas högstadieelevers skolgårdsanvändning av skolgårdens fysiska egenskaper (Dyment & Bell, 2007; Jansson et al., 2018; Pagels et al., 2014) vilket bekräftades genom intervjuer där eleverna menade att en skolgård som är anpassad för dem leder till att fler vill vara utomhus på rasten. Det faktum att högstadieelever ofta stannar inomhus på rasten och rör sig för lite, vilket har varit utgångspunkt för flera artiklar, riskerar att bidra till en gängse uppfattning om att högstadieelever inte har något intresse av att använda skolgården. Intervjuerna visade dock att det finns en vilja hos högstadieelever att vara mer utomhus på rasterna, men att skolgården i låg utsträckning stöttar deras preferenser vilket gör att den upplevs som tråkig att vistas på.

Brist på kunskap om elevernas perspektiv kan leda till att utformningen istället baseras på lösa antaganden om vad eleverna önskar, eller att deras behov förbises i gestaltningen (Jansson et al., 2018) vilket alltså leder till att eleverna inte vill använda skolgården, eftersom den inte är anpassad efter deras perspektiv. I den här stilen fortsätter den onda spiralen av lösa antaganden och bristfälliga högstadieskolgårdar. Den osäkerhet som råder får konsekvensen att skolgården misslyckas med att stötta högstadieelevers hälsa och utveckling, så som Boverket och Movium (2015) beskriver att den ska göra.

Fig. 40:
Brist på kunskap kan leda till en ond spiral.

För att bryta den onda spiralen krävs det att vi ser till barnets perspektiv – alltså att vi utgår från barnets egna utsagor och upplevelser (Halldén, 2013). Hittills har forskning om barns utemiljöer huvudsakligen riktat in sig på yngre åldrar (Rickinson & Sanders, 2005; Ridgers et al., 2012). Kunskapen om barns perspektiv på förskolegårdar har t.ex. teoretiserats genom OPEC (Mårtensson, 2013) som har utvecklats som en vägledning för gestaltning och ett verktyg för utvärdering av främst förskolegårdar. På samma sätt behöver vi mer kunskap om högstadieelevers perspektiv för att fylla den befintliga kunskapsluckan och för att med hjälp av den försäkra högstadieeleverna en högkvalitativ skolgårdsmiljö.

Att i olika former involvera barn och unga i delaktighetsprocesser är en bra strategi för att kunna ta del av deras eget perspektiv (Fors et al., 2020). Ett annat sätt är att med kvalitativa metoder inhämta kunskap om utemiljöer utifrån barns perspektiv, t.ex. genom så kallade ”child-led walks” (Cele, 2005). När det kommer till högstadieskolgårdar saknar vi en grundkunskap, som t.ex. finns att tillgå gällande förskolegårdar. Vi kan inte gissa oss till vad som fungerar, utan behöver börja med att vända oss till användarna som besitter den kunskap och det perspektiv som vi vuxna planerare saknar. Under en skolförnyelseprocess, som exemplet Strandängsskolan, finns hundratals experter redan på plats, varje dag. De kan skolgården som sin egen ficka, och vet exakt vad som fungerar och inte. Det är de som ska använda platsen, och med deras hjälp slipper skolgårdens utformning baseras på gissningar. Ett verktyg för att inspirera utvecklingen av högstadieskolgårdar är också att samla in goda exempel på välfungerande skolgårdar som är anpassade efter elevernas perspektiv. Boverkets exempelsamling (2022) är ett steg på vägen, men även där ligger fokus på förskola och skolans yngre åldrar.

Metoddiskussion

Litteraturstudie

Arbetets litteraturstudie gav mig en förståelse för ämnet och blev en utgångspunkt för efterföljande studier. Majoriteten av studierna som finns om högstadieskolgårdar riktar dock in sig på fysisk aktivitet och få ger en fördjupning om andra aspekter. Inriktningen på funktionerna fysisk aktivitet, naturkontakt och socialt liv ledde till att andra funktioner som kan rymmas på skolgårdar inte omfattas av litteraturstudien. Bland dessa funktioner kan t.ex. den pedagogiska funktionen och utomhusundervisning nämnas.

Referensstudier

Referensstudierna gjordes under två förmiddagar då få elever var utomhus. Hade studierna gjorts vid en annan tidpunkt hade fler observationer eventuellt kunnat göras. Urvalet av referensplatser grundades på att högstadieskolgårdarna skulle vara goda exempel. Av de kontakter jag pratade med framgick det att det är svårt att hitta goda exempel på högstadieskolgårdar, vilket stärker argumentet för att utforska ämnet vidare.

Det var en utmaning att välja vilka behaviour settings som skulle vara med. De studier som har använt samma metod har främst undersökt platser för yngre barn och räknat sandlådor och liknande element. Frejaskolan är en stor F-9-skola med alla många behaviour settings, där alla inte är riktade till högstadieelever. Dessutom fanns

multifunktionella eller oprogrammerade objekt som var svåra att kategorisera. Fler observationer av användning hade kunna underlätta för kategoriseringen. Således går det att diskutera om min analys omfattar de behaviour settings som är relevanta för högstadieelever. Analysen av referensstudierna kompletterades av verktyget OPEC som är anpassat främst för förskolegårdar. Dimensionerna yta, innehåll och design är relevanta även för högstadieskolgårdar och hade därför kunnat vara användbara i denna studie. Något som försvårade metoden är att OPEC:s dimension yta inte är anpassad för stora skolor med många elever, alltså skulle friytan per elev kunna vara för liten trots att skolgården får tre poäng. En skolgård med 6000 kvm friyta och 700 elever skulle få tre poäng trots att friytan per elev då är knappt nio kvm. Vegetation är ett viktigt element för högstadieelever, men litteraturstudien visade att vegetation eventuellt inte har ett värde i sig självt för högstadieelever, utan att kontexten är viktig (Owens & McKinnon, 2009). Det är därför framförallt OPEC:s dimension c – integration mellan ytor och vegetation - som är relevant för högstadieskolgårdar.

Intervjuer

Gruppintervjuerna var viktiga för arbetet, och stor del av resultatet kunde bekräfta tidigare forskning. Flera citat transkriberades eftersom de innehöll värdefullt språkbruk som annars hade kunna försvinna i en tematisk analys.

Alla elever som deltog i intervjuerna gick i årskurs åtta, och om elever från årskurs sju eller nio deltog hade resultatet eventuellt blivit annorlunda. Sammansättningen av elever i de olika grupperna, sett till kön och hur väl de kände varandra, är också en faktor som kan ha påverkat resultatet.

Eventuellt hade det varit fördelaktigt att göra ett platsbesök eller en djupare analys av skolgården innan, för att vara bättre bekant med platsen inför intervjuerna. Å andra sidan var det intressant att som gäst bli guidad av eleverna, och få höra hur de beskrev skolgården för en som inte varit där tidigare. Men en analys av Strandängsskolans skolgård hade generellt kunnat ge mer tyngd i arbetet, mer platsspecifik kunskap och en bättre grund för gestaltningsprinciperna.

Intervjuguiden var en bra utgångspunkt, och som planerat utvecklades intervjuerna i den riktning eleverna ville. Grupperna pratade olika mycket om olika frågor beroende på vad de ansåg var viktigast att ta upp.

Gestaltningsprinciper & principskisser

Gestaltningsprinciperna var ett bra sätt att sammanställa kunskapen om högstadieskolgårdar baserat på litteratur, intervjuer och referensstudier. Det visade sig vara svårt att enbart utifrån mina och tidigare studier ta fram generella gestaltningsprinciper, eftersom denna typ av design inte är något universellt som kan appliceras var som helst utan tvärtom i högsta grad platsspecifikt. Men gestaltningsprinciperna, i kombination med principskisserna skulle kunna utgöra inspiration och vägledning för gestaltning av högstadieskolgårdar, som baseras på befintlig forskning.

Slutsats

Högstadieelevers användning av skolgården påverkas av dess fysiska egenskaper. De tre funktionerna fysisk aktivitet, naturkontakt och socialt liv kan på olika sätt stöttas av skolgårdens tre dimensioner yta, innehåll och design. För att uppnå en skolgård som är anpassad efter högstadieelevers perspektiv bör särskilda kvaliteter inkluderas i gestaltningen. Dessa kvaliteter är: tillräcklig yta, egna platser för högstadieelever (på t.ex. F-9-skolor), varierade möjligheter till fysisk aktivitet, vegetation, varierade sittplatser, multifunktion och sammansatta ytor. Studien visade också att skolgårdens betydelse inte avtar med åldern, men att skolgården behöver vara anpassad för åldersgruppen för att eleverna ska vilja använda den. Bristen på kunskap om elevernas perspektiv kan leda till en ond spiral där högstadieskolgårdar utformas baserat på lösa antaganden om användarnas preferenser och behov. De illa anpassade skolgårdarna gör att eleverna inte använder skolgården, vilket i sin tur riskerar att leda till ett antagande om att eleverna inte har något intresse av att använda skolgården. I slutändan blir konsekvensen att högstadieelevers hälsa och utveckling inte stöttas i den utsträckning som skolgården har i uppgift att göra. Mer forskning behövs kring högstadieelevers perspektiv på skolgårdar för att nå kunskap om hur skolgårdarna bättre kan anpassas, samt för att ta fram goda exempel på högstadieskolgårdar för att inspirera utvecklingen.

REFERENSER

Abdulah, M. (2016). *Högstadieelevers upplevelser och användning av en nutida skolgård - Inspiration för skolgårdsutveckling.* Kandidatarbete, landskapsingenjörprogrammet. SLU, Alnarp.

Akoumianaki-Ioannidou, A., Paraskevopoulou, A. T. & Tacho, V. (2016). School grounds as a resource of green space to increase child-plant contact. *Urban Forestry & Urban Greening,* 20, 375-386.

Alerby, E. (2018). Places for silence and stillness in schools of today: A matter of educational policy. *Policy Futures in Education*, 17(4), 530-540.

BFS 2015:1 FRI. Boverkets allmänna råd om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet.

Baines, E., & Blatchford, P. (2009). Sex differences in the structure and stability of children's playground social networks and their overlap with friendship relations. *British Journal of Developmental Psychology*, 27, 743-760.

Baines, E. & Blatchford, P. (2011). Children's games and playground activities in school and their role in development. I: Nathan, P. & Pellegrini, A. D. (red.) *The Oxford Handbook of the Development of Play.* New York: Oxford University Press.

Boldemann, C., Blennow, M., Dal, H., Mårtensson, F., Raustorp, A., Yuen, K. & Wester, U. (2006). Impact of preschool environment upon children's physical activity and sun exposure. *Preventive Medicine*, 42(4), 301-308.

Boverket (2022). Skolor och förskolor – exempelsamling. https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetssatt/skolors-miljo/skolor-och-forskolor/ [2022-02-09]

Boverket & Movium, (2015) *Gör plats för barn och unga!: en vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö.* Karlskrona: Boverket.
Bryman, Alan (2018). Samhällsvetenskapliga metoder. Tredje upplagan Stockholm: Liber

Cele, S. (2005) On foot in the city of children. *Nordic Journal of Architectural Research*, 1, 85–98.

Chawla, L., Keena, K., Pevec, I. & Stanley, E. (2014). Green schoolyards as havens from stress and resources for resilience in childhood and adolescence. *Health & Place*, 28, 1-13.

Christiansen, L.B., Toftager, M., Pawlowski, C.S., Andersen, H.B., Ersbøll, A.K. & Troelsen, J. (2017). Schoolyard upgrade in a randomized controlled study design – how are school interventions associated with adolescents' perception of opportunities and recess physical activity. *Health Education Research,* 32(1), 58-68.

Clevenger, K. A., Wierenga, M. J., Howe, C. A. & Pfeiffer, K. A. (2020). A systematic review of child and adolescent physical activity by schoolyard location. *Kinesiology Review*, 9, 147-158.

Coplan, R. J., Ooi, L. L., & Rose-Krasnor, L. (2014). Naturalistic observations of schoolyard social participation: Marker variables for socio-emotional functioning in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 1-23.

Dyment, J. E., Bell, A. C. & Lucas, A. J. (2009). The relationship between school ground design and intensity of physical activity. *Children's Geographies,* 7(3), 261-276.

Dyment, E. J. & Bell, C. A. (2007). Active by Design: Promoting Physical Activity through School Ground Greening. *Children's Geographies*, 5(4), 463-477.

Evans, G. W. (2021).The physical context of child development. *Current Directions in Psychological Science*, 30(1), 41-48.

Fors, H., Ambrose-Oji, B., Konijnendijk van den Bosch, C., Mellqvist, H. & Jansson, M. (2020). Participation in urban open space governance and management. I: Jansson, M., Randrup, T. B. (red.) *Urban open space governance and management.* Abingdon, Oxon: New York: Routledge, s. 112-128.

Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige*. 8(1-2), 12-23.

Hart, R.(2002). Containing children: some lessons on planning for play from New York City. *Environment & Urbanization*, 14 (2), 135–148.

Haug, E., Torsheim, T., Sallis, J. F. & Samdal, O. (2010). The characteristics of the outdoor school environment associated with physical activity. *Health Education Research,* 25(2), 248-256.

Hidding, L. M., Chinapaw, M. J. M., van Poppel, M. N. M., Mokkink, L. B. & Altenburg, T. M. (2018). An updated systematic review of childhood physical activity questionnaires. *Sports med.*, 48(12), 2797-2842.

Jansson, M. (2015). Children's perspectives on playground use as a basis for children's participation in local play space management. *Local environment*, 20(2), 165-179.

Jansson, M., Abdulah, M. & Eriksson, A. (2018). Secondary school students' perspectives and use of three school grounds of varying size, content and design. *Urban Forestry & Urban Greening,* 30, 115-123.

Jansson, M., Gunnarsson, A., Mårtensson, F. & Andersson, S. (2014). Children's perspectives on vegetation establishment: Implications for school ground greening. *Urban Forestry & Urban Greening,* 13(2014), 166-174.

Jansson, M., Schneider, J., Mårtensson, F., Kylin, M. & Fridell, L. (2021). *Rum för skolans utemiljö – fördjupad analys kring yta för förskolegård och skolgård.* Sveriges lantbruksuniversitet – institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning. Rapport 2021:4.

Jansson, M., Sundevall, E. & Wales, M. (2016). The role of green spaces and their management in a child-friendly urban village. *Urban Forestry & Urban Greening,* 18, 228–236.

Kaplan, R. & Kaplan, S. (2002). Adolescents and the Natural Environment: A Time Out? I: Khan, Jr. H. P. & Kellert, R. S. (red.) *Children and Nature. Psychological, Sociocultural and Evolutionary Investigations.* Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Kaplan, S. & Kaplan, R. (1989). The experience of nature: a psychological perspective. Cambridge: Cambridge Univ. Pr.

Kylin, M. & Lieberg, M. (2001). Barnperspektiv på utemiljön. *Nordic Journal of Architectural Research*, 1, 63–76.

Li, D. & Sullivan, W. C. (2016). Impact of views to school landscapes on recovery from stress and mental fatigue. *Landscape and Urban Planning*, 148, 149-158.

Marks, J., Marnett, L.M., Strugnell, C., Allender, A. (2015). Changing from primary to secondary school highlights opportunities for school environment interventions aiming to increase physical activity and reduce sedentary behaviour: a longitudinal cohort study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 12(59).

McNamara, L., Colley, P., & Franklin, N. (2017). School recess, social connectedness and health: a Canadian perspective. *Health promotion international*, 32(2), 392-402.

Moore, R. & Cosco, N. (2007). What makes a park inclusive and universally design? A multi-method approach. I: Ward Thompson, C., Travlou, P. (red.) *Open Space People Space*. New York (NY): Taylor; 2007. s. 85–110.

Mårtensson, F., Jansson, M., Johansson, M., Raustorp, A., Kylin, M. & Boldemann, C. (2014). The role of greenery for physical activity play at school grounds. *Urban Forestry & Urban Greening*, 13, 103-113.

Mårtensson, F., & Wales, M. (2018). *Greening school grounds to promote children's play and development.* Rapport, Movium Partnerskap.

Mårtensson, F., Boldemann, C., Söderström, M., Blennow, M., Englund, J. E., & Grahn, P. (2009). Outdoor environmental assessment of attention promoting settings for preschool children. *Health & Place*, 15(4), 1149-57.

Owens, P. E., McKinnon, I. (2009). In pursuit of nature: The role of nature in adolescents lives. *Journal of Developmental Processes*, 4(1), 43-58.

Pagels, P., Raustorp, A., Ponce De Leon, A., Mårtensson, F., Kylin, M. & Boldemann, C. (2014). A repeated measurement study investigating the impact of school outdoor environment upon physical activity across ages and seasons in Swedish second, fifth and eighth graders. *BMC Public Health*, 14(803)

Pawlowski, C. S., Andersen, H. B. & Schipperijn, J. (2020). Difference in outdoor time and physical activity during recess after schoolyard renewal for the least-active children. *Journal of Physical Activity and Health,* 12, 968-976.

Pawlowski, C. S., Andersen, H. B., Arvidsen, J. & Schipperijn, J. (2019b). Changing recess geographies: children's perceptions of a schoolyard renovation project promoting physical activity. *Children's Geographies,* 17(6) 664-675.

Pawlowski, C. S., Veitch, J., Andersen, H. B. & Ridgers, N. D. (2019a). Designing activating schoolyards: Seen from the girls' viewpoint. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19).

Pawlowski, S. C., Tjørnhøj-Thomsen, T., Schipperijn, J. & Troelsen, J. (2014). Barriers for recess physical activity: a gender specific qualitative focus group exploration. *BMC Public Health*, 14(639).

Raith, A. (2018). Contact with nature in green schoolyards. *Children, Youth and Environments*, 28(1), 66-89.

Rasmusson, B. (2003). Barnkonventionen i socionomutbildningen. I Rosengren, P.G. (red.) *FN:s barnkonvention angår högskolan: rapport från ett regeringsuppdrag*. Högskoleverkets rapportserie, 2003:6, 81-97.

Rees, R., Kavanagh, J., Harden, A., Shepherd, J., Brunton, G., Oliver, S. & Oakley, A. (2006). Young people and physical activity: a systematic review matching their views to effective interventions. *Health Education Research*, 21(6), 806-825.

Rickinson, M. & Sanders, D. (2005). Secondary school students' participation in school grounds improvement: Emerging findings from a study in England. *Canadian Journal of Environmental Education*, 10(1).

Ridgers, N.D., Salmon, J., Parrish, A.-M., Stanley, R.M. & Okely, A.D. (2012). Physical activity during school recess. A systematic review. *American Journal of Preventive Medicine,* 42(3), 320-328.

Ridgers, N.D., Stratton, G., Fairclough, S.J. (2006). Physical activity levels of children during school playtime. *Sports Med*, 36, 359–371.

Rubin, K. H., Bukowski, W., & Parker, J. (2006). Peer interactions, relationships, and groups. I: Eisenberg, N., Damon, W. & Lerner, R. M. (red.) *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development*. New York, NY: Wiley. s. 571-645

Rutkauskaite, R., Gisladottir, T., Pihu, M., Kjonniksen, L., Lounassalo, I., Huovinen, T., Gruodyte-Raciene, R., Visagurskiene, K., Olafson, O., Kull, M., Rudzinska, I. & Fjørtoft, I. (2021). Schoolyard affordances for physical activity: A pilot study in 6 nordic–baltic countries. *Sustainability*, 13(11640).

Samborski, S. (2010). Biodiverse or Barren School Grounds: Their Effects on Children. *Children, Youth and Environments,* 20(2), 67-115.

Stadler-Altmann, U. (2021). Indoors and outdoors: schoolyard as learning and playing opportunities. *Journal of Physical Education and Sport,* 21, 553-559.

Stanley, R.M., Ridley, K., Dollman, J. (2012). Correlates of children's time-specific physical activity: a review of the literature. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity,* 9(50).

van Dijk-Wesselius, J. E., Maas, J., Hovinga, D., van Vugt, M., & van den Berg, A. E. (2018). The impact of greening schoolyards on the appreciation, and physical, cognitive and social-emotional well-being of schoolchildren: A prospective intervention study. *Landscape and Urban Planning*, 180, 15-26.

WHO, 2010.Global Recommendations on Physical Activity for Health. World Health Organization, Geneva. https://www.who.int/dietphysicalactivity/global-PA-recs-2010.pdf [2022-05-04]

Wray, A., Martin, G., Ostermeier, E., Medeiros, A., Little, M., Reilly, K., & Gilliland, J. (2020). Physical activity and social connectedness interventions in outdoor spaces among children and youth: a rapid review. *Health Promot Chronic Dis Prev Can*, 40(4), 104-115.

Zhang, Y., Mavoa, S., Zhao, J., Raphael, D., & Smith, M. (2020). The Association between Green Space and Adolescents' Mental Well-Being: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6640.

Informationsbrev

Hej!

Jag heter Matilda Hermander och gör mitt examensarbete i landskapsarkitektur på SLU Alnarp (Sveriges Lantbruksuniversitet). Mitt arbete riktar in sig på kvaliteter på högstadieskolgårdar, och som del i mitt arbete skulle jag vilja göra gruppintervjuer med högstadieelever på Strandängsskolan. Syftet med mitt arbete är att undersöka hur en skolgård bättre kan anpassas efter högstadieelevernas perspektiv sett till innehåll och design, och i och med den utveckling som pågår på skolan i samarbete med SLU har jag fått möjligheten att använda just Strandängsskolan som exempel.

Under intervjuerna kommer barnen få visa mig sin skolgård och berätta om sina upplevelser, t.ex. vad de brukar göra eller var de brukar vara. De samtal vi har under intervjuerna kommer spelas in, och intervjun beräknas ta ungefär en timme.

Innan intervjuerna genomförs ombeds vårdnadshavare till barn under 15 år lämna samtycke till deras barns deltagande i studien. På nästa sida finns en samtyckesblankett som lämnas in till skolan när den är underskriven.

Deltagandet är frivilligt och bygger på barnens vilja att delta. Det material som samlas in kommer att redovisas på ett övergripande sätt och anonymiseras, det vill säga att barnens namn kommer tas bort eller bytas ut och inga fotografier där barn kan identifieras kommer att ingå i det material som publiceras. Alla ljudfiler kommer raderas när examensarbetet är färdigt. Det färdiga examensarbetet kommer publiceras på Epsilon, SLU:s databas för studentuppsatser.

Ni får gärna kontakta mig om ni har frågor kring studien.

Hälsningar
Matilda Hermander

Matilda Hermander
mahr0007@stud.slu.se
tel: [redacted]

Samtyckesblankett

Till berörda vårdnadshavare:

Examensarbete om kvaliteter på högstadieskolgårdar

☐ Jag/vi är informerade om studentprojektet och samtycker till att mitt/vårt barn deltar i studien.

☐ Jag/vi vill inte att mitt/vårt barn deltar i studentprojektet.

.....

Barnets namn Klass

.....

Underskrift vårdnadshavare Underskrift vårdnadshavare

.....

Namnförtydligande Namnförtydligande

.....

Ort/datum

Intervjuguide

Introduktion inomhus

Kort presentation av mig, projektet och hur intervjun kommer gå till.
Eleverna får titta på en plan av sin skolgård och markera ut sina favoritplatser och platser de inte tycker om på skolgården.
På planen får eleverna skriva ord som de förknippar med platserna.

Rundvandring utomhus

Vi går tillsammans ut på skolgården och utgår från någon av de platser som har markerats ut i plan. Under rundvandringen får eleverna själva styra var vi ska gå, eller så besöker vi de platser som markerats ut i plan.

Markerade platser

- Vad tycker ni om den här platsen?
- Vad brukar ni göra när ni är här?

Generellt om skolgården

- Hur viktigt är det att ha en skolgård, och varför?
- På en skala 1-10 – vilket betyg får er skolgård, och varför?
- Vad är bra och dåligt med er skolgård?

Aktiviteter & kvaliteter

- Hur ofta brukar ni vara utomhus på rasten?
- Vad brukar ni göra när ni är på skolgården?
- Var är ni på rasten om ni inte är på skolgården?
- Vad brukar era kompisar göra?
- Vilket innehåll är viktigt på en skolgård?
- Finns det något som ni skulle vilja göra på skolgården som ni inte kan göra nu?
    - Vad skulle behövas på skolgården för att stötta de aktiviteterna?

Äldre och yngre elever

- Vad brukade ni göra på skolgården när ni var yngre?
- Var brukar högstadieeleverna vara på skolgården?
- Var brukar de yngre eleverna vara?

Förändring

- Är det något ni saknar på er skolgård?
- Om ni fick vara med och planera en skolgård för högstadieelever – vad skulle ni föreslå?

Avslutning

- Är det något annat ni vill berätta om er skolgård?